

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА

від 12 вересня 2011 р. № 1130
Київ

Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва

{Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ
№ 174 від 07.03.2012
№ 256 від 28.03.2012
№ 839 від 10.09.2012
№ 970 від 24.10.2012
№ 1107 від 28.11.2012}

Кабінет Міністрів України **постановляє** :

1. Затвердити Державну програму розвитку внутрішнього виробництва (далі - Програма), що додається.

{Пункт 2 виключено на підставі Постанови КМ № 970 від 24.10.2012}

3. Міністерству фінансів, Міністерству економічного розвитку і торгівлі передбачати під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік кошти, необхідні для виконання визначених Програмою завдань і заходів.

4. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям подавати щороку до 20 лютого Міністерству економічного розвитку і торгівлі інформацію про стан виконання Програми для її узагальнення та подання до 10 березня Кабінетові Міністрів України.

Прем'єр-міністр України

М.АЗАРОВ

Інд. 70

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 12 вересня 2011 р. № 1130

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА

розвитку внутрішнього виробництва

Вступ

Україна належить до числа країн з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. На сьогодні в основному вичерпані можливості інерційного зростання, що підтверджено звуженням зовнішнього попиту та надмірним насиченням внутрішнього ринку імпортованими товарами. Національна економіка потребує глибоких перетворень, зокрема у промисловості, сільському господарстві, системі державного і корпоративного управління, що дасть змогу підвищити економічну стійкість країни.

Нерозвинутість внутрішнього ринку, низький рівень конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, послаблення державного управління національною економікою, зокрема її промисловим комплексом, протягом останніх двох десятиліть погіршують стратегічні перспективи розвитку країни. Такий стан справ викликаний глибокими структурними диспропорціями - значна частка виробництва є матеріало-, енерго- та трудомісткою.

У сучасних умовах економічні перетворення в Україні повинні узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, з її прогнозними оцінками. Україна має визначити і постійно уточнювати свою перспективу, місце і роль в інтеграційних процесах по відношенню до США, ЄС, Росії, інших держав та міжнародних організацій.

На сьогодні кожна держава намагається визначити найефективнішу стратегію розвитку її економіки, що є актуальним в умовах нестабільності ситуації на світовому ринку, збільшення ризиків у політичній, фінансовій, військовій сфері, виникнення труднощів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залученні іноземних інвестицій. Успішність реалізації стратегії соціально-економічного розвитку держави оцінюється як в самій державі, так і за її межами.

У рейтингу конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report) за 2011-2012 роки, який визначає Всесвітній економічний форум, Україна займає 82 місце серед 142 країн, а за індексом сталого розвитку перебуває на межі критичності.

Результати аналізу тенденції економічного розвитку України дають змогу стверджувати, що період з 1990 року був періодом депресії, причиною якої стали трансформаційні процеси в національній економіці. Стабільне зростання, за класифікацією економічних циклів, може відбутися у 2012-2015 роках.

У даній ситуації особливого значення набувають документи щодо стратегічного розвитку держави - передвиборча Програма Президента України Януковича В.Ф. "Україна - для людей", Програма економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України "Модернізація України - наш стратегічний вибір", теоретичні, методологічні та практичні напрацювання науковців, підприємців, громадських організацій, спрямовані на те, щоб Україна зайняла достойне місце в європейському та світовому економічному співтоваристві.

Загальна частина

Після вступу України до СОТ відносини з торговельними партнерами докорінно змінилися. Більш прагматичними стали відносини між країнами СНД. Серйозні завдання постають перед вітчизняним виробництвом у зв'язку з активізацією процесу створення зони вільної торгівлі України з ЄС. Завдання щодо забезпечення подальшого

економічного зростання ускладнюються необхідністю виробництва вітчизняних товарів згідно із світовими стандартами для їх реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринку.

У структурі національної економіки залишилися переважно галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку. Багато підприємств інших галузей не витримали конкуренції навіть на внутрішньому ринку. Споживчий ринок України все більше наповнюють товари іноземного виробництва. На сьогодні на межі виживання опинилися високотехнологічні галузі, втрачено значну частину науково-технічного потенціалу. Ці негативні структурні зрушення тривалий час супроводжувалися втратою робочих місць, економічним занепадом багатьох населених пунктів, де припинили свою діяльність містоутворюючі підприємства, що призвело до масової трудової міграції економічно активного населення до інших країн.

Сучасний період розвитку країни має бути відновлювальним, що передбачає модернізацію промисловості, сільського господарства та інших галузей національної економіки, а також створення умов для піднесення вітчизняної науки та інноваційної сфери, що дасть змогу побудувати нову високотехнологічну економіку.

Насамперед слід відновити функціонування реального сектору національної економіки, вжити необхідних заходів для підвищення його фінансової стійкості та забезпечення збалансованого розвитку внутрішнього ринку.

Програма спрямована на вирішення поточних завдань щодо розвитку внутрішнього ринку з одночасним закладенням підґрунтя для масштабних прогресивних перетворень внутрішнього виробництва і всієї національної економіки у довгостроковій перспективі.

Мета Програми

Метою Програми є створення умов для підвищення економічної стійкості держави за рахунок розвитку внутрішнього виробництва і на цій основі піднесення добробуту її громадян.

Шляхи та способи розв'язання проблем

Розв'язати проблеми можливо шляхом диверсифікації та модернізації внутрішнього виробництва, більш ефективного використання діючих виробничих потужностей та підвищення їх технологічного рівня, суттєвого покращення регуляторного середовища для ведення бізнесу, впровадження механізму стимулювання ресурсозбереження та інноваційного розвитку, спрямування інвестиційних ресурсів держави на впровадження нових зразків ресурсозберігаючої та енергоефективної техніки і технологій, організації сучасної підготовки кадрів та стимулювання залучення до цих процесів приватного капіталу.

План заходів щодо створення умов для реалізації Програми зазначений у додатку 1.

Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та вибір перспективних сегментів міжнародних товарних ринків

Україна реалізує активну політику економічного співробітництва і розвитку зовнішньоекономічних відносин з 213 державами. Починаючи з 2006 року сальдо зовнішньої торгівлі має негативне значення. На формування від'ємного сальдо впливає збільшення обсягу імпорту природного газу, нафти та нафтопродуктів, легкових автомобілів, механічного обладнання, товарів легкої промисловості.

Найбільші обсяги експортних поставок товарів здійснюються в країни СНД (37,7 відсотка), Європи (29,2 відсотка), Азії (24,7 відсотка), Африки (4,3 відсотка), Америки (3,9 відсотка).

У загальному обсязі експорту товарів високотехнологічні товари становлять менш як 3 відсотки, з них аерокосмічна техніка, телекомунікаційне та електротехнічне устаткування, неелектрична техніка, хімічні продукти, наукові прилади, фармацевтичні продукти, комп'ютерна, офісна та електрична техніка.

За результатами оцінки ефективності експортних поставок, вітчизняний експортоорієнтований виробник повинен надавати перевагу традиційним ринкам, ринкам країн-сусідів.

Найбільші імпортні надходження товарів здійснюються з країн СНД (46,6 відсотка), Європи (31,7 відсотка), Азії (15,3 відсотка), Америки (5 відсотків), Африки (1,2 відсотка).

Протягом останніх років в Україні відбувається поступова втрата вітчизняними виробниками багатьох сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано із значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю підприємств в умовах відкритості економіки та вступу до СОТ. Структура товарів не диверсифікована і не відповідає зростаючому попиту та вимогам до якості та асортименту.

Незбалансованість попиту і пропонування товарів на внутрішньому ринку, висока витратність виробництва, його низький технологічний рівень та застаріла інфраструктура обумовлюють стійку тенденцію до перевищення обсягів імпорту товарів порівняно з їх експортом, а також збільшення починаючи з 2006 року негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами.

Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами становило у 2008 році 13,3 млрд. доларів США і, незважаючи на динаміку економічного зростання у 2010 році, залишалося від'ємним на рівні 3 млрд. доларів США. При цьому від'ємне сальдо торгівлі товарами становило у 2010 році 9,3 млрд. доларів США і обумовлене отриманням негативного результату торгівлі продукцією практично за всіма основними видами діяльності, крім металургійного та агропромислового комплексу. Однак позитивний результат торгівлі продукцією металургійного та агропромислового комплексу виявився недостатнім для компенсації втрат від збільшення обсягів імпорту паливно-енергетичних ресурсів, частка яких у загальному обсязі імпорту становить у 2010 році 32,3 відсотка і продовжує збільшуватися внаслідок підвищення цін на енергоносії на світових ринках. Цьому сприяє надмірно висока енергоємність національної економіки порівняно з іншими європейськими країнами.

Динаміка сальдо торгівлі товарами за основними видами діяльності

(млрд. доларів США)

Найменування товарних груп	2009 рік			2010 рік			Збільшення (зменшення) сальдо
	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо	
Усього товарів	39,7	45,4	-5,7	51,4	60,7	-9,3	-3,6

у тому числі:

продукція металургійного комплексу	12,8	2,7	10,1	17,3	4,1	13,2	3,1
продукція машинобудування	6,9	9,1	-2,2	9,2	12,7	-3,6	-1,4
продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості	3,1	8	-4,9	4,2	10,1	-6	-1,1
мінеральні продукти (руда, сіль, сірка, цемент, паливо мінеральне)	3,9	15,7	-11,8	6,7	21,1	-14,4	-2,6
продукція агропромислового комплексу)	9,5	4,9	4,6	9,9	5,8	4,2	-0,4
продукція легкої промисловості	1	1,8	-0,8	1,1	2,7	-1,6	-0,8
деревина, паперова маса та вироби з неї	1,5	1,7	-0,2	1,8	2	-0,2	
різні промислові товари	1	1,6	-0,6	1,2	2,2	-1	-0,4

Поряд з високою залежністю національної економіки від імпорту енергоносіїв на зовнішньоторговельний баланс країни негативно впливає імпорт машин, устаткування, механізмів і транспортних засобів, обсяг якого становить у 2010 році 12,7 млрд. доларів США (21 відсоток загального обсягу імпорту товарів), та продукції хімічної промисловості в обсязі 10,1 млрд. доларів США (16,7 відсотка). Вітчизняна промисловість виявилася неспроможною повернути втрачені ринки електричних машин і устаткування (обсяг імпорту становить 3,6 млрд. доларів США) та протистояти імпорту легкових автомобілів (1,7 млрд. доларів США).

Незважаючи на те, що обсяг експорту продукції агропромислового комплексу є значно більшим, ніж обсяг її імпорту, не можна вважати виправданим збільшення обсягу імпорту такої продукції, як кукурудза, тютюнова сировина, плодоовочева продукція. Це свідчить про необхідність вжиття заходів до захисту внутрішнього ринку та збільшення обсягів виробництва вітчизняної продукції, створення відповідної інфраструктури з її транспортування, зберігання, підготовки до реалізації.

Обсяг імпорту товарів інвестиційного призначення у загальному обсязі імпорту товарів становив у 2010 році 13,8 відсотка і збільшився за рік на 25,8 відсотка. Разом з тим значно збільшився обсяг імпорту товарів, пов'язаних з підготовкою до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, зокрема електричних машин (у 1,6 рази), залізничного рухомого складу (в 3 рази), засобів наземного транспорту, крім легкових автомобілів (у 1,5 рази).

У загальному імпорті товарів частка товарів споживчого попиту становить 20,4 відсотка, а обсяг імпорту таких товарів збільшився за 2010 рік в 1,4 рази у результаті підвищення рівня доходів та купівельної спроможності населення і відновлення споживчого кредитування. В структурі роздрібного товарообороту частка імпортованих

товарів становить 35,7 відсотка, а серед непродовольчих товарів 50 відсотків є імпортованими.

Найбільшими є обсяги імпорту легкових автомобілів (1,7 млрд. доларів США) і фармацевтичних продуктів (2,5 млрд. доларів США). Порівняно з 2009 роком імпорт телевізорів збільшився в 6,8 раза, а машин для автоматичної обробки інформації - в 3,6 раза, що свідчить про неправомірність відсторонення держави від розв'язання проблеми втрати конкурентоспроможності вітчизняної промисловості.

Таким чином, основними причинами зростання обсягів імпорту є:

значна залежність національної економіки від імпорту паливно-енергетичних ресурсів та окремих видів сировини;

наявність структурних диспропорцій в національній економіці, її висока матеріало- та енергоємність, сировинно-експортна спрямованість вітчизняного виробництва;

високий ступінь зношеності основних засобів виробництва, необхідність його модернізації та технічного переоснащення;

незначна частка вітчизняного виробництва товарів кінцевого споживання, призначених для задоволення потреб внутрішнього ринку, їх недостатньо висока якість та обмеженість асортименту;

висока собівартість вітчизняної продукції.

Зазначена ситуація негативно впливає на стан платіжного балансу і потребує прийняття виважених рішень щодо формування та реалізації державної економічної політики на внутрішньому і зовнішньому ринку.

Сприяння розвитку внутрішнього ринку

Глобалізація економічної діяльності та інтернаціоналізація економік є характерною ознакою сучасного етапу світового розвитку. Проте лише розвинуті країни та ті, що інтенсивно розвиваються, мають переваги відкритості національних ринків. Орієнтація національної економіки на пріоритетне задоволення зовнішнього попиту робить її залежною від перманентних світових економічних криз.

У таких умовах саме розширення внутрішнього ринку є чинником довгострокового зростання. Розширення внутрішнього ринку має стати пріоритетом реалізації економічної політики, що залежить від обраної моделі розвитку національної економіки.

Необхідно поєднати макроекономічні регулятори і ефективну промислову та аграрну політики, розвиток і модернізацію конкурентоспроможних виробництв, стимулювати впровадження інноваційних технологій.

Саме такий шлях дасть змогу подолати техніко-технологічну відсталість національної економіки.

Ємність внутрішнього ринку

Україна має ємний внутрішній ринок і достатньо потужний потенціал для виробництва як проміжної продукції, так і споживчих товарів, а також задоволення потреб населення у таких товарах.

Відсутність стратегічного підходу до розв'язання проблеми насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва на основі якісної імпортозамінної продукції призвела до значного дисбалансу між попитом і пропонуванням на окремих товарних

ринках і може витіснити вітчизняного виробника не тільки із зовнішнього, але і внутрішнього ринку.

Україна має значний природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний та трудовий потенціал для збільшення обсягів власного виробництва продукції, яка на даний час імпортується. Внутрішній ринок є достатньо великим для нарощування виробництва вітчизняних аналогів імпортованої продукції. Зокрема, ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської техніки на даний час становить близько 10 млрд. гривень. Сільськогосподарське машинобудування об'єднує десятки машинобудівних, проектно-конструкторських та науково-дослідних підприємств і організацій, виробничий потенціал яких дасть змогу щороку виготовляти техніку та обладнання для сільського господарства і переробки сільгоспсировини на 15 млрд. гривень.

Підприємствами сільгоспмашинобудування на сьогодні вже створено понад 100 промислових зразків конкурентоспроможної техніки та обладнання, в тому числі 38 зразків за державною підтримкою. Передбачається утворити спільні підприємства виробників найбільш популярної в Україні сільськогосподарської техніки, запровадити пільгові режими виробництва з одночасним підвищенням податкового та митного навантаження на імпорт, а також оптимізувати використання існуючих потужностей з виробництва тракторів.

Найскладнішою є ситуація у виробництві легкових автомобілів. Україна вже практично втратила всі можливості щодо формування сучасної автомобільної промисловості, які мала за останні десятиліття. На даний час відбувається посилення позицій китайських виробників в Україні шляхом розширення асортименту автомобілів, які виробляються в Україні. Імпорт сучасних та якісних автомобілів, крім автомобілів бюджетного класу, практично не має стримуючого фактора з боку вітчизняного виробництва, яке нараховує понад 90 підприємств та 85 тис. працівників.

Рядом підприємств хімічної промисловості з урахуванням сучасного розвитку виробництва та загострення конкуренції вже вжито відповідних заходів до імпортозаміщення, зокрема розпочато будівництво сучасних енергоефективних установок з виробництва сірчаної кислоти, хлору, каустичної соди, полівінілхлориду, поліамідів, шин, забезпечено розвиток і відновлення виробництва калійних та фосфорних добрив для задоволення потреб внутрішнього ринку.

Ураховуючи те, що внутрішній ринок окремих видів товарів хімічної промисловості (насамперед полімерів, пластмас та засобів захисту рослин) дуже динамічно розвивається, основні зусилля в напрямі імпортозаміщення у хімічній промисловості повинні спрямовуватися на переробку, виготовлення готових виробів з вітчизняної сировини, використання у повному обсязі наявних виробничих потужностей.

За результатами експертних оцінок, ємність внутрішнього ринку товарів легкої промисловості становить 40-50 млрд. гривень щороку, а частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку - лише 20 відсотків. На конкурентоспроможність легкої промисловості негативно впливають такі фактори, як скорочення сировинної бази, повна залежність текстильної промисловості від імпортової сировини, недоступність довгострокових кредитів, висока частка на внутрішньому ринку імпортованих дешевих товарів легкої промисловості з Китаю, Туреччини, Італії, Німеччини, Росії, Білорусі та Польщі. Вітчизняна легка промисловість не має достатніх ресурсів для самостійного виходу на зовнішній ринок, оскільки відстає за своїм технологічним рівнем, якістю сировини, дизайнерськими рішеннями тощо.

Для часткового розв'язання проблем легкої промисловості необхідне наукове забезпечення розвитку ергономіки та дизайну, відновлення вітчизняної сировинної бази,

забезпечення пошуку найбільш потужних сегментів виробництва та ринків збуту готової продукції, а також управління попитом.

Енергетична політика: енергозабезпечення та енергобезпека країни

Державну політику розвитку внутрішнього ринку необхідно формувати з урахуванням можливостей повного енергозабезпечення країни. На сьогодні рівень споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю валового внутрішнього продукту значно вищий, ніж у розвинутих країнах світу. Дуже високою залишається енергетична складова частини собівартості промислової продукції.

Ігнорування проблем паливно-енергетичного комплексу, недосконалість планування його розвитку може призвести до втрати виробниками внутрішнього і зовнішнього ринку, оскільки вітчизняна продукція через високу вартість енергоносіїв та недостатню надійність їх постачання буде неконкурентоспроможною. Разом з тим модернізація об'єктів паливно-енергетичного комплексу стане стимулюючим чинником технологічного переоснащення інших галузей національної економіки.

Енергетичний потенціал України визначається рівнем розвитку сировинної бази видобутку енергоресурсів і генерації електроенергії. Забезпечення внутрішнього виробництва електроенергією та іншими видами енергоресурсів залежить від обсягів розвіданих запасів і потужностей з їх видобування та переробки.

За останні роки в галузях паливно-енергетичного комплексу закріпилися такі негативні тенденції:

- невизначеність обсягів і структури виробництва та постачання споживачам енергоносіїв;

- використання застарілих технологій видобування і переробки нафти та виробництва тепла і електроенергії;

- зменшення обсягів геологорозвідувальних робіт, підтверджених промислових запасів корисних копалин, зокрема вугілля та вуглеводнів, посилення залежності від зовнішніх поставок нафти і нафтопродуктів, природного газу та вугілля (коксу).

Об'єкти паливно-енергетичного комплексу та енергетичне господарство країни в цілому потребують докорінної перебудови. Під час технологічної модернізації енергодобувних, тепло- і електрогенеруючих компаній, енергетичних систем важливо використовувати сучасні технології та устаткування.

Забезпечити розвиток паливно-енергетичного комплексу можливо за умови визначення потреби у паливно-енергетичних ресурсах основних споживачів (підприємств промисловості, житлово-комунального господарства і населення).

Інноваційне оновлення паливно-енергетичного комплексу можливо здійснити у разі застосування ефективного механізму забезпечення трансферту інноваційного продукту, просування перспективних розробок (технологій і обладнання) у сфері енергозбереження на внутрішній ринок та вітчизняної продукції на зовнішній ринок. Основним механізмом реалізації державної інноваційної політики є вдосконалення нормативно-правової бази та фінансова підтримка інноваційної діяльності.

Збалансований розвиток паливно-енергетичного комплексу повинен здійснюватися відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Головними внутрішніми джерелами фінансування модернізації паливно-енергетичного комплексу повинні стати:

власні кошти підприємств (амортизаційні відрахування, частина прибутку);

частина коштів, отриманих від приватизації об'єктів паливно-енергетичного комплексу;

приватний капітал (у тому числі за рахунок випуску облігацій під інвестування державних програм розвитку паливно-енергетичного комплексу);

кошти оптового ринку електроенергії та інших джерел (за рахунок цільової інвестиційної надбавки до тарифу на електроенергію та природний газ, крім тих обсягів, що відпускаються населенню).

Лише за умови успішної модернізації паливно-енергетичного комплексу можна забезпечити прогресивний розвиток внутрішнього виробництва промислової та агропромислової продукції. Розвиток галузей паливно-енергетичного комплексу повинен бути збалансованим, спрямованим на задоволення потреб національної економіки і населення, забезпечення надійного енергозабезпечення країни, мати додатковий ресурс потужностей для збільшення обсягу експорту.

Електроенергетика

Електроенергетика є базовою і найбільш потужною галуззю паливно-енергетичного комплексу, продукція якої перевищує дві третини обсягу продукції паливно-енергетичного комплексу.

Ця галузь потребує докорінної перебудови з використанням сучасних технологій забезпечення маневреності, ефективності, екологічності виробництва електроенергії.

Особливості функціонування єдиної енергетичної системи із збереженням її цілісності, оперативного-диспетчерського управління, визначенням ринкового механізму вимагають більш виваженого підходу до розв'язання існуючих проблем.

Потреба в електроенергії у подальшому залежатиме від масштабів розвитку національної економіки та інтенсивності здійснення заходів з енергозбереження та підвищення енергоефективності в усіх секторах економіки.

Теплова енергетика

У тепловій енергетиці понад 80 відсотків потужностей експлуатується більш як 30 років. Оновлення основних фондів теплових електростанцій фактично припинено. Більшість енергоблоків відпрацювали свій нормативний ресурс.

Більша частина теплоелектроцентралей фізично зношена і потребує реконструкції та модернізації. Тому продовжує збільшуватися кількість обладнання, що вийшло з ладу, збільшуються експлуатаційні витрати. Сучасний стан теплових електростанцій є критичним.

Комплексна модернізація теплової енергетики передбачає введення маневрових потужностей, забезпечення економічності, екологічності та режимної керованості електросистеми.

Основними завданнями з модернізації маневрових та пікових потужностей є:

поступове виведення галузі із стану технологічної кризи шляхом подовження строку експлуатації енергоблоків теплових електростанцій на 10-20 років, забезпечення будівництва нових енергоблоків теплових електростанцій;

створення необхідної науково-технічної, технологічної та виробничої бази для поліпшення існуючого обладнання теплових електростанцій та будівництва таких станцій із застосуванням нового енергетичного обладнання;

технічне переоснащення та заміна енергоблоків теплоелектроцентралей, що працюють на природному газі, новими генеруючими потужностями з використанням сучасних технологій спалювання вугілля;

реконструкція та розвиток гідроенергетики;

створення технічних умов для підвищення якості електроенергії.

Атомна енергетика та атомна промисловість

Атомна енергетика відіграє в енергозабезпеченні України важливу роль. Наявність 15 енергоблоків на чотирьох діючих атомних електростанціях (за типом реактора 13 енергоблоків ВВЕР-1000 та два енергоблоки ВВЕР-440) сумарною встановленою потужністю 13,8 ГВт дає можливість Україні протягом останніх років на 50 відсотків забезпечувати електроенергією населення та галузі національної економіки.

Міжнародне енергетичне агентство Організації економічного співробітництва і розвитку розробило три варіанти розвитку атомної енергетики в світі до 2050 року - максимальний, середній та мінімальний. Так, навіть згідно з мінімальним варіантом встановлена потужність атомних електростанцій збережеться на сучасному рівні. Тобто атомна енергія буде використовуватися і Україна не має ніяких підстав відмовлятися від її використання в майбутньому. Встановлена потужність атомних електростанцій у такому випадку може бути збережена на рівні близько 15 ГВт.

На сьогодні ситуацію в атомній енергетиці визначають такі фактори:

монопольна залежність від Росії в частині поставок свіжого та вивезення відпрацьованого ядерного палива;

потреба у подовженні строків експлуатації, модернізації, підвищенні коефіцієнта використання встановленої потужності діючих енергоблоків;

відсутність власної комплексної системи поводження з відпрацьованим ядерним паливом;

недостатній рівень наукового забезпечення і супроводження галузі.

Україна є державою, яка має значні природні запаси уранових та цирконієвих руд. Видобуток і переробку уранової руди здійснює Східний гірничо-збагачувальний комбінат, який є найбільшим в Європі виробником концентрату природного урану, що постачається до Росії з метою виготовлення ядерного палива для вітчизняних атомних електростанцій. Запаси урану на діючих шахтах забезпечують сучасний рівень видобутку на строк понад 100 років. Крім того, є підприємства з виготовлення іонообмінних смол для виробництва урану, а також з виробництва тетрафториду цирконію, сплаву та прокату цирконію для виготовлення тепловіділяючих збірок.

З огляду на питому вагу атомної енергетики в загальному обсязі виробництва електроенергії, власні ресурсні можливості необхідно створити вітчизняне виробництво ядерного палива для забезпечення енергетичної безпеки України.

Пріоритетами розвитку атомної енергетики та атомної промисловості є:

вдосконалення організаційної структури управління атомною енергетикою та атомною промисловістю з метою підвищення інноваційного потенціалу;

проведення модернізації та реконструкції діючих енергоблоків для підвищення рівня ядерної безпеки, коефіцієнта використання встановленої потужності, подовження строку експлуатації діючих енергоблоків, а також прийняття відповідних рішень за результатами проведення стрес-тестів енергоблоків атомних електростанцій;

будівництво та введення в експлуатацію нових атомних енергоблоків;

створення надійних систем поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами;

забезпечення інтеграції атомної енергетики та атомної промисловості до світової економіки;

забезпечення розвитку відносин з іншими країнами, що володіють ядерними технологіями;

збереження і розвиток науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ атомної енергетики, зокрема з метою підвищення рівня надійності її експлуатації;

підтримка фундаментальних досліджень з питань атомної енергетики та вітчизняного енергомашинобудівного комплексу;

розв'язання проблем ЧАЕС як першочергових екологічних завдань.

Електричні мережі

На сьогодні протяжність вітчизняних електричних мереж становить понад 1 млн. кілометрів повітряних та кабельних ліній електропередачі напругою 6-750 кВ. Створення потужних електростанцій обумовили розвиток системоутворюючих мереж - ліній електропередачі 220, 330, 400, 500 і 750 кВ змінного та 800 кВ постійного струму.

Існуючі системоутворюючі електричні мережі об'єднаної енергетичної системи забезпечують у повному обсязі необхідний перерозподіл енергетичних потоків і видачу потужності атомних електростанцій. Лише Рівненська АЕС не може забезпечити видачу потужностей усіх енергоблоків. З цією метою здійснюється будівництво лінії електропередачі 750 кВ Рівненська АЕС - Київська з розширенням підстанції 750 кВ "Київська".

Загальний технічний стан електричних мереж з кожним роком погіршується, можливості проведення їх ремонту через відсутність коштів обмежені, до 20 відсотків ліній електропередачі потребують заміни, обладнання 19 відсотків підстанцій відпрацювало свій ресурс, що призводить до значних понаднормативних втрат електроенергії під час її транспортування.

Перспективний розвиток електроенергетики потребує оптимізації та модернізації електричних мереж, у тому числі тих, що забезпечують експорт електроенергії. Крім того, актуальним є питання будівництва магістральних електричних мереж та підстанцій для видачі потужностей атомних блоків із західних до центральних та східних регіонів держави.

Розширення електроенергетичного зовнішнього ринку, сприятлива цінова кон'юнктура, зростаючий дефіцит електроенергії, з одного боку, і наявність значних незадіяних генеруючих потужностей, з іншого боку, потребують вжиття заходів до збільшення експортного потенціалу.

Оптовий ринок електроенергії

В Україні запроваджено модель регулювання електроенергетики шляхом створення оптового ринку електроенергії за умови збереження об'єднаної енергетичної системи та

диспетчерського управління. Правила оптового ринку електроенергії передбачають право на недискримінаційний вступ до нього усіх суб'єктів економічної діяльності, що забезпечують виробництво, передачу, збут електроенергії. При цьому НКРЕ здійснює регулювання цін та тарифів на електроенергію з використанням ринкового механізму (забезпечує конкуренцію пропозицій генеруючих компаній).

У подальшому передбачається поглибити конкурентні засади діяльності суб'єктів оптового ринку електроенергії, оптимізувати ціноутворення, припинити перехресне субсидування у паливно-енергетичному комплексі, а також поетапно запровадити автоматизовані системи комерційного обліку електроенергії у всіх учасників ринку на шляху від виробника до споживача та інформаційного обміну даними.

Комунальна теплоенергетика

Актуальність реформування, модернізації та розвитку комунальної теплоенергетики обумовлена надзвичайно складним становищем, у якому опинилася на сьогодні одна з найважливіших галузей житлово-комунального господарства. Невжиття радикальних та термінових заходів призведе до некерованого процесу виходу з ладу теплоенергетичного обладнання і, як наслідок, створення реальної загрози дестабілізації та руйнування системи теплозабезпечення значної кількості виробничих об'єктів та домогосподарств.

Фізична зношеність і моральна застарілість теплоенергетичного обладнання призвели до збільшення більш як на 20 відсотків порівняно із західними країнами витрат палива на виробництво тепла, водозабезпечення і водовідведення, транспортування теплової енергії, переробку сміття в комунальному господарстві.

До складу комунальної теплоенергетики входять теплові електроцентралі, що працюють на органічному паливі, опалювальні і виробничо-опалювальні котельні, теплові мережі, центральні теплові пункти і бойлерні, ремонтно-експлуатаційні бази. Основне та допоміжне обладнання комунальних котелень практично вичерпало всі допустимі строки експлуатації (строк експлуатації 30 відсотків котелень перевищує 30 років), застарілі котли мають низький коефіцієнт корисної дії, автоматика виходить з ладу, має місце неприпустимо високий рівень забруднення навколишнього природного середовища, що призводить до зниження надійності та якості теплопостачання.

Серйозною проблемою є незадовільний технічний стан системи централізованого теплопостачання, що спричиняє великі втрати тепла, суттєві економічні збитки внаслідок частих аварій та значних обсягів ремонтних робіт. На кожні 100 кілометрів теплових мереж щороку реєструється понад 70 випадків їх пошкоджень. Втрати теплової енергії в трубопроводах магістральних мереж перевищують 14 відсотків, а сумарні втрати з урахуванням розподільних мереж - 30 відсотків.

Для розв'язання проблем необхідно оптимізувати систему централізованого теплопостачання для поліпшення технічного стану та підвищення коефіцієнта корисної дії котелень, поліпшення стану тепломереж за рахунок їх реконструкції та модернізації з урахуванням новітніх технологій, зменшення втрат тепла та інших енергоресурсів у комунальній енергетиці, поліпшення якості комунальних послуг, вдосконалення системи обліку виробництва та споживання енергоносіїв, поступового забезпечення самоокупності системи, поліпшення наукового забезпечення та підвищення інноваційного потенціалу галузі.

Під час визначення конкретних шляхів виведення комунальної енергетики з критичного стану необхідно враховувати світовий досвід реформування та оновлення житлово-комунального господарства, зокрема Чехії, Польщі, Німеччини.

Нафтогазовий комплекс

До складу нафтогазового комплексу входять підприємства з видобутку вуглеводнів, виробництва скрапленого природного газу, зберігання, розподілу та постачання природного газу споживачам, транспортування, в тому числі транзиту, нафти та газу, а також нафтопереробна промисловість та інші обслуговуючі галузі.

Сировинна база нафтогазодобувної промисловості країни дає змогу в разі її ефективного використання не тільки забезпечити протягом тривалого часу стабільні обсяги видобутку вуглеводнів, але і їх збільшення. На сьогодні формальна забезпеченість видобутку розвіданими запасами нафти становить 45 років, а газу - 50 років.

Власні ресурси вуглеводної сировини та видобуток нафти та газу

У межах території України виділяються такі три нафтогазоносні райони, як Східний (Дніпровсько-Донецька западина і північно-західна частина Донбасу), Західний (Волино-Подільська плита, Прикарпаття, Карпати і Закарпаття), Південний (Причорномор'я, Крим та шельф у межах виключної (морської) економічної зони Чорного та Азовського морів).

Державним балансом запасів корисних копалин враховано запаси нафти, газу і конденсату за 391 родовищем, зокрема нафти - близько 136 млн. тонн, конденсату - близько 70 млн. тонн, природного газу - понад 1,12 трлн. куб. метрів.

Прогнозні ресурси, які враховані державним балансом, природного газу становлять близько 5 трлн. куб. метрів, нафти з конденсатом - близько 1 трлн. тонн. Крім того, Україна має значні запаси нетрадиційних джерел вуглеводнів (ресурс майбутнього), зокрема газу (метану) вугільних родовищ - близько 11 трлн. куб. метрів, сланцевого газу та газу центрально-басейнового типу - близько 8-10 трлн. куб. метрів, а також газогідратів Чорного моря - 7-10 трлн. куб. метрів.

Щорічний обсяг видобутку становить за попередні роки близько 4 млн. тонн нафти та 20 млрд. куб. метрів природного газу, що навіть на третину не задовольняє потреб України.

Досягнення максимально можливого рівня забезпечення власними вуглеводними ресурсами є важливим стратегічним завданням. Нарощування власного видобутку природного газу сприятиме збалансуванню видобутку і споживання газу та дасть змогу підтримувати ціни на нього на достатньо низькому рівні порівняно з цінами на імпортований газ. Збільшення обсягів видобутку нафти та газу залежить від обсягів пошуково-розвідувальних робіт, наукового обґрунтування їх ефективних напрямів і відкриття значних за запасами родовищ.

Науково-технічне забезпечення галузі здійснюють близько 150 науково-дослідних і навчальних інститутів, конструкторських та інших науково-виробничих організацій.

З метою формування надійної ресурсної бази власного видобутку нафти та газу необхідно визначити перспективу нафтогазоносності території України, ефективні напрями геологорозвідувальних робіт, сучасні методи дослідження перспективних структур і відкритих родовищ, що сприятиме підвищенню ефективності геологорозвідувальних робіт, забезпеченню відкриття значних за запасами покладів і, як наслідок, зниженню втрат на підготовку запасів.

Найважливішими питаннями у цьому напрямі є:

визначення перспектив газонасності та напрямів виконання геологорозвідувальних робіт у центральній частині Волино-Подільської плити та суміжній ділянці зовнішньої зони Передкарпатського прогину;

впровадження супутникової технології виявлення нафтогазоносних родовищ на морському шельфі та створення карт перспективних структур Азово-Чорноморського басейну;

вдосконалення технологій видобутку нафти та газу в морській зоні;

наукове супроводження та активізація дегазації вугільних покладів Донбасу і промислової утилізації супутнього газу (метану), а також видобутку сланцевого газу;

створення ринку природного газу.

Збільшення обсягів геологорозвідувальних робіт, розвіданих запасів вуглеводнів та їх видобутку залежить від фінансування робіт, використання державними компаніями власних коштів, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до освоєння ресурсів вуглеводнів вітчизняних морських акваторій.

Інноваційний підхід до розв'язання проблем нафтогазової галузі дасть можливість забезпечити її розвиток шляхом використання новітніх технологій під час видобування нафти та газу, їх транспортування, раціонального використання вуглеводної сировини, енергозбереження, реконструкції та технічного переоснащення потужностей з транспортування нафти та газу, нафтогазодобувних і газопереробних підприємств, підвищення безпеки праці та охорони навколишнього природного середовища.

Нафтопереробна промисловість

В Україні існує потужна нафтопереробна галузь, яка може переробляти 52 млн. тонн нафти на рік і від стану роботи якої залежить економічна стабільність інших галузей національної економіки. До складу галузі входить шість нафтопереробних заводів (Кременчуцький, Лисичанський, Одеський, Херсонський, Надвірнянський, Дрогобицький). У той час, коли західні та російські нафтопереробні заводи модернізували свої виробництва, вітчизняні нафтопереробні заводи використовували в основному застарілі технології, що не забезпечувало належної переробки сирової нафти і якості світлих нафтопродуктів згідно із сучасними стандартами.

Реформування зазначеної галузі шляхом залучення стратегічних інвесторів (власників нафти) дало змогу суттєво збільшити обсяги переробки нафти та виробляти більше нафтопродуктів, ніж їх споживається в країні, але на даний час не розв'язана проблема стабільного забезпечення ними внутрішніх споживачів. На ринку нафтопродуктів продовжуються різкі коливання цін на світлі нафтопродукти, що призводить не лише до втрати споживачів, а і зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Крім того, недосконала державна політика в зазначеній галузі призвела до того, що Україна збільшила обсяги імпорту нафтопродуктів.

Реконструкцію і модернізацію нафтопереробних заводів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності нафтопереробної галузі, збільшенню глибини переробки нафти до 73-85 і більше відсотків, а також покращенню якості виробленої продукції, передбачається здійснити у два етапи.

На першому етапі (до 2015 року) необхідно завершити глибоку переробку нафти переважно шляхом будівництва установок каталітичного крекінгу, гідрокрекінгу і вісбрекінгу, коксування і виробництво бітуму, а також модернізувати установки гідроочищення і каталітичного риформінгу, побудувати установки ізомеризації та алкілування з метою забезпечення випуску високоякісних моторних палив.

На другому етапі (2015-2025 роки) необхідно забезпечити будівництво установок деасфальтації, деметалізації і коксування гудрону, гідрокрекінгу вакуумного газойлю і деасфальтизатів.

З метою покращення ситуації в галузі необхідно забезпечити:

стимулювання збільшення видобутку та переробки нафти на новій технологічній основі, підвищення коефіцієнта вилучення її з надр;

залучення інвестицій у розробку родовищ, реконструкцію нафтопереробних заводів і забезпечення розвитку інфраструктури транспортування нафти.

Споживання природного газу

Україна до світової фінансово-економічної кризи займала шосте місце у світі за обсягами споживання природного газу (після США, Росії, Канади, Німеччини, Великобританії). Обсяг споживання природного газу становив у 2010 році 56 млрд. куб. метрів. Частка природного газу в балансі паливно-енергетичних ресурсів України перевищує 40 відсотків спожитих енергоресурсів. У зв'язку з подорожчанням імпортованого природного газу реалізується політика економії природного газу на виробничі та побутові цілі, що дасть змогу знизити енергозалежність від його імпорту.

Оптимізація внутрішнього попиту на природний газ сприятиме, як і в інших країнах, забезпеченню розвитку нових енергетичних технологій, розширенню децентралізованого теплопостачання, більш широкому використанню газу як моторного палива, а також розв'язанню соціальної проблеми підвищення якості життя населення за рахунок подальшої газифікації малих міст, селищ та сіл.

З огляду на незадовільний стан вугільної промисловості визначальна роль природного газу у найближчій перспективі може бути збережена, в тому числі за рахунок його імпорту.

Транспортування нафти та газу

Україна має розвинуту нафто- та газотранспортну системи, які є одними з найпотужніших в Європі.

Нафтотранспортна система України є мережею магістральних нафтопроводів завдовжки близько 4,8 тис. кілометрів. Її пропускна спроможність на вході становить 114 млн. тонн на рік, а на виході - 56,3 млн. тонн на рік. Зазначена система спроможна в повному обсязі задовольнити потреби нафтопереробних заводів з урахуванням їх максимальної проектної потужності понад 50 млн. тонн на рік. Роботу нафтотранспортної системи забезпечують 51 нафтоперекачувальна станція та резервуарний парк загальною ємністю 1085 тис. кв. метрів. Товарна ємність 11 резервуарних парків морського нафтового терміналу "Південний" становить 745 тис. куб. метрів, 90 відсотків нафтопроводів яких відпрацювали свій проектний строк.

На сьогодні потужності нафтотранспортної системи використовуються менш як на 40 відсотків, зокрема через завантаження переробних потужностей вітчизняних нафтопереробних заводів не в повному обсязі. Тенденція до зменшення обсягів транспортування нафти, в тому числі її транзиту, зберігається.

Обладнання нафтотранспортної системи утримується у надійному стані, але є морально застарілим, потребує заміни або модернізації, а також додаткових експлуатаційних витрат.

Вітчизняна газотранспортна система є другою за масштабами в Європі після російської. Її потужність на вході становить 290 млрд. куб. метрів на рік, на виході - 175 млрд. куб. метрів на рік. Загальна протяжність газопроводів становить 39,8 тис. кілометрів, з яких 23 тис. кілометрів - магістральні газопроводи. До складу системи входять 73 компресорні станції (110 компресорних цехів) загальною потужністю 5,4 ГВт, 1607 газорозподільних станцій, 287 тис. кілометрів газової розподільної мережі, 14,8 тис.

мережних газових станцій. Газотранспортна система спроможна щороку транспортувати у напрямку 18 країн Європи до 140 млрд. куб. метрів природного газу.

Газотранспортна система має безпосередній зв'язок із системами газопроводів Росії, Білорусі, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови і через них фактично інтегрована до загальноєвропейської газової мережі. Система забезпечує подачу природного газу внутрішнім споживачам та близько 80 відсотків експортних поставок російського газу в інші європейські країни.

Україна має одну з найпотужніших (друга після російської) в Європі мереж підземних сховищ газу, яка є важливою технологічною частиною газотранспортної системи, що забезпечує надійність як внутрішнього газопостачання, так і транзитних поставок російського газу до європейських країн. Підземні сховища газу об'єднані в такі чотири комплекси, як Західноукраїнський (Прикарпатський), Київський, Донецький і Південноукраїнський. Усі підземні сховища газу (їх 13) обладнані за технічними проектами. Загальна ємкість підземних сховищ газу становить 32 млрд. куб. метрів. Максимальний добовий відбір газу з підземних сховищ у разі повного заповнення може становити 240 млн. куб. метрів, що забезпечить безперебійне постачання газу на внутрішній ринок, а також транзит російського газу до європейських країн.

На даний час третина магістральних трубопроводів та газорегулюючих пунктів відпрацювала та у 1,5 рази перевищила свій нормативний ресурс і з метою забезпечення надійності та безпеки роботи усієї газотранспортної системи необхідно здійснити їх технічне оновлення і модернізацію.

Для України надзвичайно важливим є максимальне використання експортних можливостей газотранспортної системи, зокрема шляхом визначення нових маршрутів транспортування газу до країн ЄС українською територією. При цьому розширення газотранспортної системи згідно з проектами модернізації може збільшити її пропускну спроможність до 40 млрд. куб. метрів на рік.

Вугільна промисловість

Функціонування і розвиток паливно-енергетичного комплексу значною мірою визначаються станом і розвитком вугільної промисловості. Балансові запаси вугілля на діючих шахтах становлять 8,7 млрд. тонн, з яких 6,5 млрд. тонн є промисловими, у тому числі 54 відсотки - енергетичними. Результати геологічної оцінки вугільних родовищ свідчать, що запасів вугілля в Україні за сучасних обсягів видобування вистачить на більш як 400 років.

Вугільна промисловість є розвинутим багатфункціональним виробничим комплексом, який нараховує кілька сотень підприємств, включаючи вугільні шахти. Загальний стан вугільної галузі є кризовим. Майже 96 відсотків шахт працюють понад 25 років без реконструкції. Виробничі фонди вугледобувних підприємств зношені в середньому на 65-70 відсотків. Обладнання і технології вугледобутку морально застаріли. У загальному парку діючого вибійного обладнання питома вага очисних механізованих комплексів і прохідницьких комбайнів нового технічного рівня становить всього 2 відсотки, а нових навантажувальних і стрічкових конвеєрів - менш як 0,5 відсотка. На шахтах, які розробляють круті вугільні пласти, значну частину (до 60 відсотків) видобутку вугілля забезпечують відбійними молотками.

Гірничо-геологічні умови видобутку кам'яного вугілля Донбасу з року в рік погіршуються у зв'язку з відпрацюванням більш зручних пластів.

Для задоволення потреб країни у вугіллі необхідно провести модернізацію шахтного фонду.

Перспективний розвиток вугільної промисловості потребує значних капітальних вкладень, відновлення наукового сектору, створення власного інноваційного ринку вугільного машинобудування та вуглепромислових технологій (для полегшення умов праці шахтарів і підвищення продуктивності робіт з вуглевидобутку та вдосконалення допоміжних виробництв вугільної промисловості).

Основними завданнями із забезпечення перспективного розвитку вугільної галузі є:

будівництво нових високопродуктивних шахт на вугільних родовищах з відносно сприятливими гірничо-геологічними умовами та невеликих шахт на ділянках з неглибоким заляганням вугільних пластів із залученням недержавних інвестицій;

створення привабливих умов для залучення приватних інвестицій з метою модернізації шахтного фонду та будівництва нових шахт, зокрема в Південно-Західному Донбасі;

забезпечення збільшення обсягів промислових запасів коксівного та енергетичного вугілля, наукових та геологорозвідувальних робіт з метою збільшення обсягів запасів вугілля категорії С₂ з урахуванням значних прогнозних ресурсів;

відродження наукового потенціалу вугільної промисловості та вдосконалення технологій геологорозвідки вугільних родовищ, вуглевидобутку та вуглезбагачення з метою підвищення конкурентоспроможності вугільної продукції;

підвищення престижності шахтарської праці, ролі моральних і матеріальних стимулів для працівників вугільної галузі;

підвищення ефективності використання державної підтримки вугільних шахт з видобутку енергетичного вугілля, спрямування державних коштів переважно на технічне переоснащення та підвищення рівня безпеки праці на підземних роботах;

введення в експлуатацію нових виробничих потужностей, покращення організації та концентрація гірничих робіт і виробництва на діючих шахтах, поступове підвищення рівня навантаження на лави та обсягів видобутку вугілля для задоволення потреб країни;

здійснення природоохоронних заходів, зокрема щодо охорони ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря.

Такі підходи до розв'язання проблем вугільної промисловості сприятимуть збільшенню частки високопродуктивних, потенційно рентабельних підприємств, поступовому забезпеченню самокупності галузі. Технічна політика має бути спрямована виключно на забезпечення перспективного розвитку власного вуглевидобутку. Слід враховувати, що конкуренція на світовому ринку вугілля змушує усі вугледобувні країни постійно удосконалювати гірничу техніку і технології та раціоналізувати виробництво і управління галуззю.

Стимулювання використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива

Одним з найбільш перспективних шляхів диверсифікації джерел енергозабезпечення країни є забезпечення розвитку відновлювальної енергетики, зокрема вітро-, гідро- та біоенергетики, сонячної, геотермальної енергетики.

В Україні є значний потенціал основних видів відновлюваних джерел енергії, але на даний час вони становлять досить незначну частку в загальному енергобалансі держави. Загальний річний технічно досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії становить близько 98 млн. тонн умовного палива.

Вітроенергетика

Україна має значну перспективу розвитку вітроенергетики за рахунок освоєння вітрового потенціалу степових та гірських районів, зокрема причорноморського та приазовського районів. Для промислового використання енергії вітру економічно обґрунтованими відкритими степовими просторами є Одеська, Миколаївська, Херсонська, Донецька, Луганська області, а також гірські райони Криму і Карпат. У майбутньому виробництво електроенергії шляхом створення та експлуатації вітроелектричних установок може становити 15-20 відсотків електроенергії, виробленої традиційними електростанціями. Досяжна величина встановленої потужності у складі об'єднаної енергетичної системи може становити 12-16 ГВт з річним виробництвом 25-30 млрд. кВт·год електроенергії. Україна має достатній досвід проектування, будівництва, експлуатації та обслуговування вітроенергетичних установок та вітрових електростанцій. Ефективність використання вітрових електростанцій становить 7-10 відсотків (в ЄС - 20-24 відсотки).

Сонячна енергетика

Потенціал використання сонячної енергії в Україні є достатньо високим для широкого впровадження як теплоенергетичного, так і фотоенергетичного обладнання. Середньорічна кількість сумарної сонячної енергії, що надходить на 1 кв. кілометр поверхні території України, становить в межах 1070 кВт·год у північній частині країни та 1400 кВт·год і вище в Автономній Республіці Крим. Для подальшого розвитку та масового виробництва сонячних фотоелементів розроблені модулі батарей на основі напівпровідникового кремнію.

Сонячна енергетика в Україні поки не набула широкого господарського використання, проте передумови для цього є. Вона здатна забезпечити економію за рік до 6 млн. тонн умовного палива, потенціал її розвитку становить власна наукова і промислова база, конструкторські бюро, що проектують сонячні колектори, виробництво моно- і полікремнію, нанотехнології, необхідна металопродукція тощо. Проекти фотоенергетики активно впроваджуються з 2010 року на території Кримського півострову.

Гідроенергетика

Гідроенергетика є найбільш технологічно освоєним способом виробництва електроенергії, має гарантований з прогнозованою забезпеченістю енергоресурс. В Україні потужність гідроелектростанцій становить лише 8,8 відсотка генеруючих енергоджерел і може бути підвищена в 2-3 рази. Для України реальним є забезпечення розвитку гідроенергетики шляхом спорудження гідроелектростанцій потужністю 20-50 МВт та малих гідроелектростанцій на існуючих водоймищах, магістральних каналах, об'єктах утилізації енергії технічних систем водозабезпечення та водовідведення, а також відновлення та реконструкції об'єктів малої гідроенергетики, що виконують функцію із захисту прилеглих територій від повеней.

Вітчизняними машинобудівними підприємствами може бути виготовлене обладнання як для реконструкції та відновлення гідроелектростанцій, так і спорудження малих гідроелектростанцій. Планується реконструювати з продовженням строку експлуатації на 30-40 років понад 3,2 ГВт потужностей гідроелектростанцій та досягти приросту понад 1,5 ГВт потужностей шляхом реконструкції діючих та спорудження нових гідроелектростанцій. Обсяг додатково виробленої електроенергії (у середньобагаторічному обчисленні) збільшиться на 4,8 млрд. кВт·год.

Геотермальна енергетика

Україна має значний ресурс геотермальної енергії, що становить 27,3 млн. куб. метрів на добу гарячої води. Річний теплоенергетичний потенціал країни становить понад 400 млн. Гкал, а енергетичний еквівалент придатного до освоєння технічного потенціалу - 12 млн. тонн умовного палива. Набагато більшими є ресурси тепла сухих гірничих порід, освоєння яких тільки розпочинається.

Економічно доцільними для використання є ресурси низькопотенційної теплоти природного та техногенного походження. Ресурси акумульованої в навколишньому природному середовищі низькопотенційної теплоти, що можуть використовуватися у теплонасосних системах теплопостачання, перевищують існуючі та перспективні потреби в тепловій енергії.

Вторинні енергетичні ресурси

На сьогодні майже повністю використовується потенціал вторинних ресурсів димових газів та скидного енергетичного потенціалу технологічних процесів (для опалення), що призводить до значної економії традиційних видів палива та коштів, а також дає можливість вилучати хімічні елементи та виробляти, зокрема, сірчану кислоту, що поліпшує екологічну ситуацію навколо відповідних підприємств.

На деяких шахтах Донбасу встановлені когенераційні установки з утилізації супутнього газу (метану) за рахунок дегазації вугільних пластів. Такий газ використовується також і для заправки автомобілів. Зазначений напрям має значні перспективи розвитку.

Річний енергетичний потенціал альтернативних видів палива (доменний, коксовий, конверторний, сланцевий газ, супутній газ нафтових родовищ, газ (метан) вугільних родовищ) на даний час становить 12 млн. тонн умовного палива (показник визначений орієнтовно до 2015 року).

Біоенергетичні ресурси і технології

На сьогодні біомаса як паливо використовується в обсязі лише близько 1 млн. тонн умовного палива, тому значна кількість біомаси, придатної для виробництва енергії, знищується або вивозиться на звалища. Сумарні ресурси основних видів біомаси, придатної для енергетичного використання, за сучасних обсягів господарської діяльності в Україні становлять близько 20 млн. тонн умовного палива на рік.

Ресурси торфу поновлюються в обсягах 1,5-1,7 млн. тонн на рік завдяки приросту біомаси болотної рослинності. На сьогодні в Україні є технічне оснащення для видобутку торфу (2,1 млн. тонн на рік) та виробництва брикетного торфу (700 тис. тонн на рік). Обсяг використання торфу на енергетичні цілі (торф використовується також як органічне добриво в сільському господарстві та декоративному рослинництві) може становити до 2030 року до 10 млн. тонн на рік.

Пріоритетами розвитку біоенергетики є створення котелень для спалювання відходів деревини, соломоспалюючих котелень, електростанцій з використанням біогазу звалищ, дооснащення існуючих теплових електричних станцій для спалювання побутових та промислових органічних відходів.

Основним джерелом інвестицій в біоенергетику є власні кошти підприємств та екологічних фондів у разі забезпечення стимулюючих тарифів на енергію та реалізації жорсткої екологічної політики.

Виробництво біопалива

В Україні останнім часом різко збільшилися площі під ріпаком для виробництва біопалива, проте не створено потужностей для власної переробки такої сировини.

Надмірна експлуатація сільськогосподарських земель за рахунок розширення площ під технічними культурами може призвести до вичерпаності їх потенціалу та втрати родючості ґрунтів.

У зв'язку з цим необхідно забезпечити застосування технологій відновлення родючості ґрунтів, зокрема шляхом використання на сидеральні добрива повторних посівів ріпаку.

Основними напрямками розвитку та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива є:

забезпечення розвитку малої гідроенергетики на малих річках для задоволення місцевих енергопотреб;

забезпечення розвитку вітроенергетики, в тому числі малої потужності, для задоволення потреб в енергії сільської місцевості та гірських районів;

забезпечення розвитку сонячної енергетики за новітніми технологіями з використанням кремнієвих сонячних батарей;

використання в промисловості та житлово-комунальному господарстві теплових насосів;

утилізація та використання супутніх промислових газів та тепла;

пошук екологічно безпечних та економічних технологій використання газогідратів Чорного моря;

вдосконалення та розповсюдження виробництва рідкого біопалива і біогазу, зокрема з відходів сільського та лісового господарства, побутових та промислових органічних відходів, а також інших альтернативних видів палива, у тому числі з використаної пластикової тари;

створення комплексної електронної (комп'ютерної) карти для забезпечення оптимального розташування потужностей з виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива з урахуванням всіх соціально-економічних факторів;

розроблення у розрізі регіонів загальнодержавного балансу паливно-енергетичних ресурсів з урахуванням відновлюваних джерел енергії за об'єктами, що підключені до об'єднаної енергетичної системи України;

будівництво та реконструкція електричних мереж, пристанційних вузлів та підстанцій для приєднання об'єктів відновлюваної енергетики до об'єднаної енергетичної системи України;

будівництво та введення в експлуатацію гідроагрегатів гідроелектростанцій і гідроакумуючих електростанцій, що використовуються як маневрові потужності;

створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення інвестицій у сферу розвитку виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива;

вдосконалення нормативно-правової бази щодо стимулювання використання у промисловості енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива;

популяризація, проведення інформаційно-роз'яснювальної та освітньої роботи з визначення переваг використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

Промисловість

Промисловість є основою національної економіки, забезпечує 80 відсотків експорту товарів і 23,5 відсотка валової доданої вартості, в ній працює 17 відсотків осіб, зайнятих в національній економіці, сконцентрована чверть основних засобів. За всієї складності ситуації промислове виробництво є одним з основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень до державного бюджету. Тому визначальними для стану національної економіки і стандартів життя громадян стають рівень, тенденції та перспективи промислового розвитку.

Параметри розвитку і галузева структура промисловості формують інвестиційний потенціал і визначають спрямованість науково-технологічного розвитку країни.

Технологічна структура промисловості не відповідає сучасним вимогам. Домінуюче місце у промисловому комплексі країни займає добувна та переробна промисловість. Тому просте відтворення наявної технологічної бази не зможе забезпечити Україні довгострокового економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Залишається неефективною галузева структура промислового виробництва, більш як дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, яка має високу енерго- і матеріаломісткість та низьку ефективність для забезпечення валової доданої вартості. Частка соціально орієнтованої продукції становить 20 відсотків загального обсягу промислового виробництва і має тенденцію до зниження. Майже зникає легка промисловість. Галузь машинобудування, хоча і прискорила темпи розвитку, але її частка у структурі промисловості майже у 2-3 рази є нижчою за рівень, що мають розвинуті країни, і тому вона поки що не може бути лідером інноваційно-інвестиційного розвитку економіки.

Орієнтація вітчизняної промисловості переважно на потреби експорту робить національну економіку в цілому надзвичайно залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку.

Вітчизняне промислове виробництво забезпечує лише дві третини товарних ресурсів, що надходять на внутрішній ринок. Інша третина ресурсів має імпортне походження.

Значною проблемою залишається створення і використання досягнень науково-технічного прогресу. Вітчизняні промислові підприємства не змогли до цього часу повною мірою використати передові, зокрема енергоефективні, технології, щоб закласти основи національної енергетичної безпеки держави.

Останнє десятиліття було періодом реалізації неефективної інвестиційно-інноваційної політики, незбалансованої конкурентної політики та відчутного негативного впливу монополізму.

Тому промисловість перебуває у складному становищі. Середній вік працівників на промислових підприємствах перевищує 50 років. Знос основних засобів становить 50-90 років, а строк експлуатації обладнання - 20-40 років (за максимально ефективною норми дев'ять років). Нове обладнання практично є імпортованим. Інноваційні технології впроваджуються в основному у високотехнологічних галузях, зокрема в атомній енергетиці, ракетно-космічній галузі, авіабудуванні.

Загалом промисловість залишається технологічно відсталою, інституційно нерозвинутою, надто вразливою до кон'юнктурних коливань на світовому ринку. Необхідність структурного оновлення зумовлена орієнтацією обраної моделі розвитку національної економіки на інноваційний розвиток та міжнародну економічну інтеграцію.

Відтворення промисловості

Основним завданням є відтворення вітчизняного промислового комплексу шляхом його структурної перебудови і масштабної системної модернізації виробництва відповідно до сучасних вимог науково-технічного прогресу та постіндустріального розвитку. Галузева структура національної економіки має наблизитися до стандартів розвинутих держав світу.

Оновлена промисловість одночасно дасть можливість забезпечити розвиток інших галузей національної економіки - сільського господарства, транспорту, будівництва тощо.

Напрямами структурної модернізації промисловості є:

відновлення пропорційного розвитку національної економіки, забезпечення провідної ролі промисловості, повномасштабного розвитку внутрішнього ринку шляхом постачання вітчизняної техніки, технологій, сировини, проміжної та кінцевої продукції;

нарощування експортного потенціалу, пріоритетний розвиток вітчизняних підприємств - експортерів продукції високого ступеня переробки та виробників імпортозамінної продукції;

здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвиток наукоємних галузей, збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу;

створення замкнених циклів виробництва інноваційної продукції у базових галузях національної економіки;

підвищення ефективності та конкурентоспроможності промисловості, зокрема її державного сектору;

участь вітчизняних підприємств і організацій у проектах міжнародної кооперації;

створення інноваційної продукції у наукоємних галузях для утвердження міжнародного іміджу України;

диверсифікація галузей промисловості, розширення номенклатури кінцевої продукції високої якості;

забезпечення програмного управління, розвитку інформаційного сектору для обслуговування промислових підприємств;

запровадження постійного моніторингу внутрішнього ринку споживчих та інвестиційних товарів та розроблення плану заходів із розширення пропонування вітчизняних виробників на таких ринках;

вдосконалення системи державної підтримки розвитку промисловості, зокрема на засадах державно-приватного партнерства, спрямованого на підвищення технічного рівня технологічних процесів.

За таких умов модернізацію галузей промисловості, орієнтованих на кінцевого споживача, можливо провести високими темпами і забезпечити швидку окупність інвестицій з метою подальшого залучення капіталу на довгостроковий період для розвитку інших галузей.

Гірничо-металургійний комплекс

Гірничо-металургійний комплекс включає чорну та кольорову металургію, гірничорудну промисловість, коксохімічні заводи та ряд обслуговуючих галузей.

Зазначений комплекс займає основне місце в національній економіці, забезпечуючи третину промислового виробництва та близько 40 відсотків експортної виручки, однак він перебуває в зоні серйозних ризиків, зокрема таких, як:

низький рівень внутрішнього споживання та експортна залежність (експортується 80 відсотків виробленої продукції чорної металургії);

ординарний сортамент виробництва металопрокату з високою часткою товарних напівфабрикатів (частка заготовки та слябів у експорті становить 50 відсотків);

технічна і технологічна відсталість, висока ресурс- та енергозатратність (26,2 відсотка сталі все ще плавиться в мартенах, на машинах безперервного лиття заготовок розливається лише 48,5 відсотка сталі за середніх показників у світі відповідно 3,6 і 88,1 відсотка).

За таких умов першочерговими завданнями є:

технічна і технологічна модернізація існуючих виробництв, що дасть змогу знизити викиди шкідливих речовин, витрати сировини та енергоресурсів і підвищити ефективність металургійного виробництва;

вдосконалення технологій видобутку та збагачення залізородної сировини, а також видобутку коксівного вугілля у пластах малої потужності з метою підвищення якості металургійної сировини насамперед агломерату та коксу;

перехід у металургійному виробництві на альтернативні види палива, зокрема активне запровадження технології пиловугільного вдування в доменному виробництві;

налагодження виробництва металопродукції вищих технологічних переділів з більшою доданою вартістю, що імпортується, зокрема сталевих прутків з високоякісної конструкційної сталі для машинобудування, плоского прокату з покриттям (оцинкованого та плакованого), автомобільного листа;

створення високоефективних підгалузей легуючих (кольорових), рідкісноземельних, рідкісних і благородних металів.

Подолання ризиків та розв'язання зазначених завдань можливо забезпечити шляхом реалізації державної політики в таких напрямках:

розвиток внутрішнього ринку. Національна економіка характеризується високою зношеністю основних фондів, тому розвиток внутрішнього ринку металопрокату необхідно забезпечити шляхом модернізації інфраструктури та заміни зношеного металофонду обсягом 350 млн. тонн. З огляду на масштабність проблеми її розв'язання потребує впровадження механізму інфраструктурного оновлення та розроблення відповідної державної програми;

модернізація виробництва та впровадження сучасних екологічних стандартів. Державне стимулювання процесів модернізації здійснюється шляхом здешевлення інвестиційних ресурсів і державного фінансування науково-дослідних робіт із захисту навколишнього природного середовища, ресурс- та енергозбереження.

Проблеми гірничо-металургійного комплексу слід розв'язувати разом із завданнями розвитку інших галузей реального сектору національної економіки, оскільки модернізація металоємних галузей промисловості, агропромислового і транспортного комплексу, пожвавлення внутрішнього ринку повинні сприяти зростанню обсягів виробництва і споживання металопродукції. Такий підхід дасть змогу скоротити експорт більш дешевої металопродукції низького рівня та підвищити конкурентоспроможність металургійної галузі в цілому.

Хімічна і нафтохімічна промисловість

Хімічна і нафтохімічна промисловість є однією з найважливіших галузей, без продукції якої сьогодні не обходиться жодна галузь національної економіки та домогосподарство.

Україна має потужну сировинну базу природного та техногенного походження. Основною сировиною для хімічної промисловості є сірка, каїніт, ільменіт, бішофіт та розчини солей. До критичного імпорту первинної хімічної сировини належать природний газ, каучук, фосфорити, продукти нафтопереробки і органічного синтезу. Крім того, хімічною сировиною є кам'яне та буре вугілля, лігніти, відходи чорної та кольорової металургії, харчової та деревообробної промисловості, продукція сільського господарства.

Ступінь залежності галузі від імпорту сировини становить 75 відсотків. Основну номенклатуру хімічної продукції становлять аміак, карбамід, сірчана кислота, каустична та кальцинована сода. На експорт постачається до 70 відсотків виробленої хімічної продукції. Обсяги імпорту хімічної продукції вдвічі перевищують обсяги її експорту, різниця між обсягами імпорту і експорту свідчить про наявність потенціалу галузі з метою створення умов для імпортозаміщення.

Галузь майже повністю приватизована, однак у сучасних економічних умовах потребує спеціальної державної підтримки. В державній власності залишилися в основному галузеві науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади та нерентабельні підприємства (банкрути або ті, що перебувають на межі банкрутства).

Основними напрямками подальшого розвитку хімічної і нафтохімічної промисловості є:

переорієнтація на потреби внутрішнього ринку і реалізація активної політики створення імпортозамінного виробництва (хімічної сировини та готової продукції);

інтенсифікація процесів переробки базової хімічної продукції у кінцеву товарну продукцію виробничого та побутового призначення, нарощування випуску продукції з більшою часткою доданої вартості;

забезпечення випереджального розвитку підприємств, що випускають хімічну продукцію для сільського господарства, харчової та переробної промисловості;

впровадження інновацій у традиційні технологічні процеси;

вдосконалення лабораторної та конструкторської бази;

створення нових технологій і товарів з більш високими якісними характеристиками і властивостями, використання наукових досягнень у сфері нанотехнологій, наноматеріалів і композитних матеріалів, відтворення сектору малотоннажної хімії (для потреб машинобудування);

поступове (з будівництвом нових підприємств) виведення з експлуатації екологічно небезпечних і шкідливих виробництв, морально застарілого та фізично зношеного обладнання з одночасним впровадженням нових маловідходних, ресурсозберігаючих та екологічно прийнятних технологій, що здатні забезпечити селективність перетворень хімічної сировини у цільові продукти;

створення та впровадження робототехніки у складних технологічних, трудомісних та шкідливих для здоров'я обслуговуючого персоналу процесах виробництва.

Фармацевтична промисловість

Фармацевтична промисловість займає провідне місце в національній економіці, оскільки є важливим сегментом внутрішнього ринку, забезпечує національну і оборонну безпеку країни, відрізняється великою наукоємною і розвинутою кооперацією. Фармацевтична промисловість включає в себе виробництво лікарських засобів та виробів медичного призначення, їх оптову і роздрібну торгівлю, спеціалізоване зберігання і розподіл (дистрибуцію) за допомогою налагодженої збутової мережі (аптеки, аптечні пункти тощо).

Протягом останніх років галузь демонструє стійку тенденцію до зростання, при цьому збільшується частка більш дорогих нових препаратів. Виробництво лікарських засобів в Україні здійснюють 119 суб'єктів господарської діяльності, серед яких 22 виробники, що займалися виробництвом лікарських засобів ще за часів Радянського Союзу.

Фармацевтичні компанії України виробляють лікарські засоби майже в усіх формах (твердих, рідких, м'яких тощо) як нестерильних, так і стерильних. Основними групами лікарських засобів є серцево-судинні препарати, анальгетики, вітаміни, антибіотики, засоби для лікування респіраторної та ендокринної систем, шлунково-кишкового тракту.

Фармацевтичні субстанції в Україні виробляють 28 зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності. Більшість субстанцій імпортується з Китаю, Німеччини, Індії, Росії, США та інших держав.

Із зареєстрованих лікарських засобів 34 відсотки є препаратами вітчизняного виробництва (у вартісному вираженні приблизно 30 відсотків), решта - іноземного виробництва.

Основними завданнями для вітчизняних виробників фармацевтичної продукції є:

покращення якості і розширення асортименту лікарських засобів;

розширення вітчизняного виробництва лікарських засобів з метою збільшення їх частки на внутрішньому ринку;

розширення співпраці з виробниками аналогічної продукції країн ЄС;

створення спільних підприємств та альянсів, проведення спільного маркетингу і просування продукції, перенесення виробництва безрецептурних препаратів до України;

збереження наукової бази власного фармацевтичного виробництва, її адаптація до сучасних вимог фармакологічного ринку;

залучення інвестицій у вітчизняну фармацевтичну промисловість;

посилення контролю з метою унеможливлення ввезення на митну територію України, виробництва та реалізації фальсифікованої та неякісної фармацевтичної продукції, а також сировини для її виготовлення;

розширення клінічних випробувань нових лікарських засобів та виробів медичного призначення;

посилення відповідальності виробників та імпортерів за якість лікарських засобів та виробів медичного призначення, що постачаються для реалізації на внутрішньому ринку;

спрощення механізму перереєстрації лікарських засобів та виробів медичного призначення і вдосконалення порядку маркування фармацевтичної продукції.

Основною мотивацією створення провідними іноземними компаніями фармацевтичних виробництв в Україні має бути не проникнення на ринок України, а експорт фармацевтичної продукції на зовнішній ринок.

Збереження наукової бази, утворення спеціалізованих підприємств, а також залучення іноземних інвестицій у розвиток фармацевтичної промисловості створить довгострокову основу для підвищення її конкурентоспроможності і сприятиме диверсифікації експорту продукції вітчизняного виробництва.

Крім того, приведення основних технічних вимог у відповідність з вимогами ЄС забезпечить захист вітчизняного виробника фармацевтичної продукції від конкуренції з виробниками низькоякісної фармацевтичної продукції.

Машинобудування

Машинобудування є однією з найбільш важливих, потужних і перспективних галузей промисловості, яка забезпечує комплексну механізацію, автоматизацію та роботизацію трудомістких процесів виробництва. Рівень розвитку машинобудування є одним з показників економічного і промислового розвитку держави, що обумовлює науково-технічний прогрес як власних підприємств, так і підприємств усіх галузей промисловості. Машинобудування відіграє визначальну роль у створенні і розвитку матеріально-технічної бази внутрішнього виробництва шляхом впровадження досягнень науково-технічного прогресу і вдосконалення насамперед техніки і технологій. Галузь характеризується високою концентрацією виробництва.

Машинобудівний комплекс нараховує 20 спеціалізованих галузей, в тому числі 58 підгалузей, створених згідно з потребами національної економіки. На сьогодні до його складу входить понад 1600 підприємств з виробництва авіаційної, ракетно-космічної техніки, морських і річкових суден, машин і обладнання для галузей важкої, легкої і харчової промисловості, сільського господарства, транспортного і дорожнього машинобудування, електротехніки та апаратури загального і спеціального призначення, побутової техніки та електропобутових приладів тощо. За загальною номенклатурою вітчизняного машинобудування нараховувалося сотні тисяч найменувань продукції. Раніше машинобудування забезпечувало понад 30 відсотків загального випуску промислової продукції, призначеної в основному для загальносоюзного ринку, сьогодні (за рахунок структурних зрушень та скорочення виробництва) його питома вага знизилася до 12,3 відсотка. У структурі експорту товарів частка промислової продукції становила понад 30 відсотків, сьогодні - 17 відсотків.

У машинобудуванні сконцентровано близько 15 відсотків основних засобів промисловості і понад 600 тис. працюючих. Знос обладнання становить в середньому за галуззю понад 80 відсотків. Більше 90 відсотків підприємств загального та спеціального машинобудування є акціонерними товариствами. У державній власності залишилися переважно підприємства, що мають стратегічне значення для національної економіки і безпеки, які теж потребують залучення інвестицій і ефективного менеджменту.

Більшість підприємств машинобудування перебуває у депресивному стані. Крім того, вступ України до СОТ значно звужує можливості вітчизняного машинобудування, оскільки згідно із зобов'язанням Україна відмінила ввізне мито на ряд видів продукції машинобудування.

Незважаючи на руйнівну кризу, галузь ще зберігає свій потенціал і намагається адаптуватися до нових умов господарювання та освоєння нових промислових ринків. На сьогодні в окремих сегментах світового машинобудування Україна може успішно конкурувати з іноземними виробниками як за ціною, так і за якістю продукції. У багатьох галузях машинобудування (сільгоспмашино-, автомобіле- і приладобудування тощо) має місце поширення технологій "викруткової збірки".

Однією з головних умов модернізації національної економіки, переходу до нової (постіндустріальної) стадії розвитку є інноваційна діяльність, в цьому головну роль має

відігравати вітчизняне машинобудування. Науковими дослідженнями і розробками в галузі займаються 168 організацій. Саме на розвитку машинобудування мають бути сконцентровані зусилля вітчизняних підприємств різних галузей, академічних та галузевих науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро, створені і впроваджені нові техніка і технології. На сьогодні понад 50 вищих навчальних закладів мають базу з підготовки фахівців для машинобудування і металообробки.

На даний час для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного машинобудування необхідно створити потужні національні науково-виробничі структури, що здатні інтегруватися до міжнародних виробничих структур. В Україні такі структури відсутні, тому держава залишається на узбіччі світового науково-технічного прогресу. Найбільше знизився рівень сільськогосподарського машинобудування, електронної промисловості, транспортного машинобудування, приладо- та верстатобудування.

У той же час більшість підгалузей машинобудування і оборонно-промислового комплексу є перспективними, мають потужний науково-технічний, освітній та виробничий потенціал. Проте вони утворювалися для роботи в умовах виробничої кооперації певної спрямованості і залежать насамперед від державної економічної внутрішньої та зовнішньої політики. Завданням держави є відтворення діяльності машинобудівного комплексу на максимально можливому рівні.

У машинобудуванні індекс промислової продукції за 2009 рік становив 55,1 відсотка, таке падіння ще досі не вдалося подолати.

Основними напрямками розвитку машинобудування є:

для добувної промисловості

створення сучасних машин, механізмів та обладнання для підземних робіт у вугільних шахтах з метою автоматизації важких трудомістких процесів та підвищення безпеки гірничих робіт, зокрема робіт на тонких пластах;

створення разом із стратегічними інвесторами вітчизняної установки для буріння дегазаційних свердловин, що забезпечить ефективну дегазацію вугільних пластів та дасть змогу розв'язати проблему безпеки під час виконання видобувних робіт;

створення установок плазмового буріння свердловин для відділення залізної руди міцних порід та комбайнів з метою проведення виробіток із застосуванням електрофізичних та механічних способів руйнування міцних порід тощо;

удосконалення бурового, нафтогазпромислового, нафто- і газотранспортного обладнання, будівельної техніки, систем технологічного зв'язку та систем автоматизації управління виробничими процесами на основі новітніх наукових та технологічних досягнень як вітчизняної, так і світової науки і промисловості;

випуск машин та обладнання для видобутку вуглеводнів у інших державах з урахуванням гірничо-геологічних та інших характеристик і особливостей їх родовищ;

для енергетичного машинобудування

створення і освоєння виробництва нових турбоагрегатів для реакторів ВВЕР на умовах міжнародної кооперації;

створення турбоагрегатів на дисоціюючих газах, маневреного обладнання на органічному паливі, обладнання для акумулювання теплової енергії та стиснутого повітря, для електромагнітного акумулювання енергії із застосуванням низьких температур, для отримання водню із закачуванням його у сховища;

створення умов для розвитку гідроенергетичних машин і обладнання для гідроелектростанцій, в тому числі для малої гідроенергетики, вітроенергетики, сонячних колекторів, енергетичного обладнання для розвитку відновлюваної енергетики;

підвищення надійності енергетичних машин і обладнання, їх економічності, екологічних характеристик, маневреності тощо;

для електротехнічної галузі

випереджальний розвиток силової електроніки, розширення продуктового ряду силових перетворювачів для електротранспорту, металургії, енергетики, будівельної індустрії, машинобудування та інших виробництв на основі електронних технологій з урахуванням розроблень провідного у зазначеній сфері Інституту електродинаміки Національної академії наук та інших наукових закладів;

організація випуску більш потужних трансформаторів, автотрансформаторів для ліній електропередачі постійного та змінного струму напругою 1150-2500 кВ;

розвиток високовольної апаратури, що має бути пов'язаний з підвищенням основних технічних параметрів, експлуатаційної надійності і довговічності, зменшенням маси та габаритів, створенням комплексних апаратів, які суміщають кілька функцій тощо;

для металургійної промисловості

створення високопродуктивних агломераційних машин та аглокомплексів;

вдосконалення котлів-утилізаторів для установок гасіння коксу;

підвищення екологічних характеристик коксових батарей, оснащених автоматизованим обладнанням для утилізації пилу, газу, тепловипромінювання;

вдосконалення доменного та сталеливарного виробництва з метою отримання високоякісного металу (чавуну, сталі необхідного сортаменту) для потреб машинобудування з повною автоматизацією технологічних процесів, а також з метою екологізації основного виробництва металургійного комплексу тощо;

для транспортної галузі

освоєння випуску транспортних засобів за сучасними технологіями на умовах міжнародної виробничої кооперації;

для хімічної та нафтохімічної промисловості

удосконалення типового та спеціального технологічного обладнання, апаратури для хімічної та нафтохімічної промисловості, а також хімічних процесів в інших галузях промисловості, зокрема металургійній, вугільній, нафтовій, цукровій, легкій, за новими типорозмірами і найбільш високими техніко-економічними показниками шляхом підвищення робочих параметрів, швидкості хімічних реакцій, тисків, коефіцієнтів тепло- та масообміну, температур, а також поліпшення гідро- і аеродинамічних характеристик обладнання, що дасть змогу зменшити габарити, питому металоємність (зокрема за рахунок впровадження нових видів хімічно стійких матеріалів та покриттів, що не піддаються корозії) за умови одночасного підвищення продуктивності;

для сільського господарства

збереження та забезпечення прогресивного розвитку галузі, зокрема на умовах міжнародної кооперації, з урахуванням нових вимог щодо підвищення надійності, потужності і продуктивності техніки та обладнання для агропромислового комплексу; стимулювання експорту сільськогосподарської техніки; здешевлення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників для закупівлі вітчизняної техніки; організація

сервісного обслуговування та ремонту техніки; сприяння локалізації виробництва техніки в Україні не менш як 80 відсотків її загального обсягу; підвищення якісних характеристик вітчизняної техніки; підготовка інженерних та робітничих кадрів;

для легкої, харчової промисловості та торгівлі

організація випуску нових видів технологічного та допоміжного обладнання для легкої, харчової промисловості та торгівлі, зокрема холодильного обладнання;

підтримка розвитку перспективного верстатобудування з використанням цифрових інформаційних технологій, компресоробудування та виробництва вакуумної техніки, зварювальної техніки, зокрема автоматів та напіваавтоматів для дугового та інших видів зварювання, інструментального оснащення, виготовлення приладів, засобів автоматизації, роботизації та систем управління детермінованими технологічними процесами тощо.

Особливого значення в якісному конкурентному розвитку машинобудування та всіх інших галузей національної економіки має набути силова електроніка. Виведення України на інноваційний шлях розвитку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, розв'язання проблем енергозбереження, технологічного переозброєння галузей економіки мають ґрунтуватися на розширеному та прискореному впровадженні пристроїв силової електроніки різноманітного функціонального призначення.

За умови активного використання силової електроніки нового покоління в Україні необхідно довести рівень використання енергії у перетвореному вигляді до 80 і більше відсотків (рівень передових країн світу).

Це дасть можливість забезпечити:

скорочення щорічного споживання електроенергії на 10 відсотків, а з урахуванням повної енергоємності продукції - до 15 відсотків;

економію значних обсягів важливих природних ресурсів (до 20 відсотків нафти та газу за умови видобування та перекачування, 5-8 відсотків природного газу під час виробництва аміаку, на 5-10 відсотків знизити витрати води в сільському та комунальному господарстві тощо);

зменшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище шляхом пропорційного зменшення викидів у технологічних процесах та створення на основі перетворювачів електроенергії високоефективних систем вловлювання та очищення шкідливих викидів;

підвищення питомої ваги в інвестиціях наукоємних галузей шляхом використання приладів електроніки та точного машинобудування, зниження частки сировинних галузей;

прискорення електрифікації соціальної сфери, комунально-побутового господарства, підвищення рівня комфортності побутових умов та енергозабезпечення домогосподарств, задоволення потреб фермерських господарств у пристроях малої механізації.

Пріоритетами використання перетворювачів електроенергії є паливно-енергетичний та агропромисловий комплекси, металургія, транспорт та інші галузі. Для забезпечення розвитку галузей необхідна державна підтримка вітчизняного товаровиробника з розробленням нормативно-правової бази щодо використання та виготовлення продукції силової електроніки.

Електронна промисловість на даний час перебуває у скрутному становищі, оскільки більшість виробництв галузі зруйновано. Інноваційна політика держави повинна спрямовуватися на відновлення радіоелектронної промисловості і створення власної

елементної бази, що дасть змогу знизити залежність підприємств вітчизняного машинобудування від імпорту.

Основними пріоритетами розвитку електронної промисловості є:

впровадження надвисокочастотної електроніки;

створення радіаційно стійкої електронної компонентної бази;

розроблення мікросистемної техніки та мікроелектроніки;

створення електронних матеріалів і структур;

розроблення технології створення радіоелектронних систем і комплексів;

створення на умовах виробничої кооперації з іншими галузями експериментальних виробництв з випуску роботизованої техніки;

відновлення радіотехнічної промисловості та засобів зв'язку на новітній технологічній основі;

створення інформаційних систем для прийняття управлінських рішень.

Це дасть змогу задовольнити потреби галузей промисловості, розробити власну елементну базу, зокрема для створення стратегічно важливої апаратури і систем та застосування інформаційних технологій у виробничих системах, медицині та інших сферах.

Авіаційна промисловість

Україна належить до небагатьох країн світу, що володіють повним циклом (макротехнологією) створення авіаційної техніки, і займає провідне місце на світовому ринку в секторі транспортної та регіональної пасажирської авіації. За рівнем розвитку літакобудування Україна належить до найбільш розвинутих держав. Таку промисловість мають п'ять - шість держав, які застосовують високі технології. Деякі моделі літаків типу Ан випереджають аналогічні світові зразки на три - чотири роки. Літакобудування є однією з найбільш прибуткових і в той же час найбільш капіталоємних галузей машинобудування.

Галузь нараховує понад 60 підприємств, на які припадає близько 25 відсотків зайнятих у машинобудуванні. Основу галузі становлять п'ять великих підприємств, на яких зосереджено дві третини працівників галузі. Потенціал авіаційної промисловості дає змогу збільшувати обсяги розроблень і виробництва авіаційної техніки, зокрема регіональні пасажирські та транспортні літаки, авіаційні двигуни та агрегати, бортове радіоелектронне обладнання, орієнтоване на використання супутникових систем зв'язку, навігації та спостережень, вертольоти та літальні апарати малої авіації, зокрема безпілотні.

Перспективним розробкам галузі необхідно забезпечити першочерговий розвиток. До них сьогодні можна віднести літаки типу Ан-70, Ан-124, Ан-148, Ан-140, Ан-74, Ан-38 та їх модифікації, серійне виробництво їх двигунів Д-27, Д-18Т четвертої серії, АІ-450, АІ-222-25, ВК-2500, український вертоліт. Важливо продовжувати розроблення і впровадження авіаційної техніки для подальшого розвитку галузі. До авіабудування України виявляють інтерес російські, європейські та китайські інвестори.

Основними проблемами галузі є зниження науково-технічного і технологічного потенціалу авіаційної промисловості та її відставання від розвинутих держав. Необхідно оновити 80 відсотків виробничих потужностей, насамперед на заводах із серійним

випуском продукції. Існує роз'єднаність розробників, виробників та баз технічного обслуговування і ремонту авіаційної техніки.

Відбувається погіршення вікової структури кадрового потенціалу галузі, що загрожує її перспективам. Крім того, динамічному розвитку авіабудування заважає дефіцит фінансових ресурсів, а також залежність більш як на 70 відсотків від імпорту сировини та комплектувальних виробів, зниження рівня використання потенціалу виробничої кооперації з Росією. У зв'язку із зменшенням обсягів виробництва у зазначеній сфері (за останні роки кількість замовлень зменшилася на чверть - іноземні фірми витісняють Україну не тільки із світового ринку, але і з ринку СНД, який на даний час має значні перспективи розвитку - пасажирообіг у країнах СНД у 6-10 разів менший, ніж у США та Канаді) необхідно розвивати співробітництво з Росією.

Основними стратегічними напрямками розвитку галузі є:

розширення продуктового ряду з урахуванням впливових факторів в рамках СОТ;

створення необхідних умов для технічного переоснащення підприємств галузі;

модернізація науково-лабораторної бази вищих навчальних закладів авіаційного профілю, зміцнення їх науково-педагогічного складу і формування державного замовлення на підготовку фахівців за напрямками авіабудування, авіадвигунобудування, авіаприладобудування та аеронавігація;

підвищення рівня підготовки наукових, інженерно-технічних та робітничих кадрів для підприємств авіаційної промисловості з урахуванням сучасних вимог;

забезпечення модернізації та розвитку стратегічних напрямів виробничого, конструкторського і науково-дослідного потенціалу авіапромислового комплексу, впровадження нових технологій проектування і виробництва авіаційної техніки;

удосконалення системи наукового забезпечення галузі "під продукт", створення сучасних науково-дослідних центрів, здатних забезпечити конкурентні переваги шляхом системного підходу до організації розроблення, виробництва, продажу та післяпродажного обслуговування авіаційної техніки;

забезпечення зростання обсягів виробництва сучасної авіаційної техніки в рамках вітчизняних та міжнародних проектів;

створення умов для інтеграції вітчизняної авіаційної галузі у промислові сфери іноземних держав;

створення перспективного продуктового ряду;

застосування новітніх технологій у цивільному авіабудуванні в кооперації з провідними іноземними фірмами, зокрема з підприємствами Росії;

створення військово-транспортних літаків і вертольотів нового покоління;

створення навчально-тренувального літака і серії безпілотних літальних апаратів, відродження малої авіації багатофункціонального господарського призначення;

просування української авіатехніки на зовнішні ринки, зокрема її постачання за лізингом у рамках військово-технічного співробітництва і кредитування експортних операцій;

підвищення ефективності роботи галузі шляхом корпоратизації та приватизації об'єктів державної власності, створення крупних компаній, концентрації в них капіталу із залученням іноземних інвестицій (поступове скорочення бюджетних витрат під час переходу галузі на самофінансування), збереження з урахуванням специфічних

особливостей галузі державного впливу на роботу приватизованих авіаційних підприємств (компаній).

Ракетно-космічна промисловість

Україна, яка входить до сімки космічних держав світу, відома у світі виготовленням ракетноносіїв та космічних апаратів. За радянських часів Україна щороку випускала до 100 бойових стратегічних ракет.

Проблема галузі полягає у невідповідності потенціалу ракетно-космічної промисловості вимогам сучасного світового космічного ринку, що спричиняє необхідність підвищення науково-виробничого та кадрового потенціалу, а також удосконалення організаційної структури галузі.

Організаційна перебудова повинна бути пов'язана з виділенням та об'єднанням спеціалізованих виробництв. Так, на державному підприємстві "Виробниче об'єднання "Південмаш" тільки 14 відсотків загального виробництва припадає на космічний комплекс. Виділені виробництва необхідно об'єднати у спеціалізовані холдингові компанії, що дасть можливість пришвидшеними темпами оновити галузь.

Між Україною та США існує договір про запуск комерційних супутників з використанням українських ракетноносіїв. Такі договірні відносини із США мають тільки Росія та Китай (співробітництво із США має велике значення для нашої держави, оскільки вони контролюють виробництво 80 відсотків космічних апаратів у світі). Продукція і послуги вітчизняної космічної промисловості користуються попитом на світовому ринку.

Найбільш висока конкуренція спостерігається на ринку комерційного запуску космічних апаратів. Сьогодні користуються попитом переважно супутники зв'язку та телекомунікаційних послуг, що пов'язані з наземним терміналом і працюють у системі зв'язку. Крім того, існує попит на послугу запуску супутників, надання послуг із спостереження за ними із Землі.

Українські та російські супутники Землі поступаються якістю супутникам, створеним високорозвинутими державами, але Україна і Росія можуть конкурувати з ними у запуску супутників (виведення їх на орбіту Землі).

Основними напрямками розвитку галузі є:

- розширення ринку надання послуг з виведення на орбіту космічних апаратів;
- реалізація міжнародного українсько-бразильського проекту "Циклон-4" з надання пускових послуг з космодрому "Алкантара";
- відновлення пусків ракетноносіїв за міжнародним проектом "Морський старт";
- розширення співробітництва з Росією згідно з проектом "Наземний старт";
- відновлення реалізації проекту з надання пускових послуг з використанням ракетноносія "Дніпро";
- створення сучасних ракетноносіїв та ракетних двигунів для іноземних держав, зокрема згідно з проектами "Таурус" та "Вега";

створення при Кабінеті Міністрів України інформаційно-аналітичного центру з використання космічних технологій дистанційного зондування Землі для виконання господарських завдань з дослідження стану сільського та лісового господарства з природоохоронною метою тощо.

Суднобудівна промисловість

Суднобудівна промисловість була однією з основних галузей машинобудування України. За роки незалежності вона втратила свою роль і значущість для економіки і оборони держави. Сучасні проблеми розвитку суднобудівної галузі зумовлені структурними диспропорціями, що відбулися у попередні роки. Галузь втратила престижність на світовому ринку і внаслідок відсутності замовлень скоротила обсяги суднобудування.

Україна, яка має значний досвід будівництва військових кораблів і цивільних суден різного призначення, повинна, по-перше, зберегти потенціал галузі і, по-друге, забезпечити їй якісно новий розвиток. Держава сприятиме завантаженню потужностей та створенню умов для розвитку вітчизняних суднобудівних підприємств, що у подальшому дасть змогу розширити портфель замовлень за участю інших держав. Важливо зберегти спеціалізацію суднобудування на майбутнє.

Крім того, Україна в перспективі повинна забезпечити відтворення власного військово-морського, морського торговельного, річкового і риболовецького флоту.

Основними напрямками перспективного розвитку суднобудування є:

створення необхідних правових, організаційних та економічних умов для виробництва суден нового покоління, підвищення їх надійності і рівня технологічного оснащення;

масштабна модернізація і технічне переозброєння підприємств суднобудівної галузі;

створення нових об'єктів науково-виробничої бази суднобудування;

просування інтересів галузі на зовнішньому ринку за державної підтримки, розширення збуту суден в країнах СНД, Близького Сходу, Африки, Латинської Америки;

підготовка до створення суден і плавзасобів спеціального призначення;

удосконалення державного управління розвитком суднобудування, впровадження стратегічного управління (планування), розширення рамок державно-приватного партнерства.

Для реалізації зазначених напрямів доцільно використати досвід Кореї, яка на даний час посідає перше місце у світі з суднобудування.

З метою державної підтримки галузі необхідно вжити заходів до створення економічних умов для стимулювання її розвитку, зокрема шляхом визначення особливостей оподаткування:

операцій із ввезення підприємствами суднобудування на митну територію України устаткування та обладнання, інших товарів, що не виробляються в Україні (або виробляються, але не відповідають вимогам замовників), для власних виробничих потреб;

операцій з постачання результатів інжинірингових, науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт та розробок, які виконуються вітчизняними підприємствами для потреб суднобудівної галузі або за межами митної території України.

Оборонно-промисловий комплекс

Україна має значний потенціал у сфері розроблення і виробництва військової техніки і військової зброї та входить до десятки провідних її експортерів. Обсяг експорту постійно зростає і здійснюється в понад 60 країнах світу. За часів СРСР на Україну припадала третина військово-промислового потенціалу. Тільки у створенні ракет та супутників було задіяно понад 140 підприємств, науково-дослідних інститутів та 200 тис. працівників.

Сьогодні оборонно-промисловий комплекс, що складається із нараховує близько 130 підприємств державної форми власності, має всі можливості для розроблення і виготовлення високоточних наукоємних видів військової техніки та їх складових частин, зокрема для авіа- та кораблебудування, радіолокації, супутникової навігації та електронної протидії, високоточних засобів ураження, броньованої техніки тощо.

Найбільш перспективними є підприємства, що випускають авіаційні двигуни, попит на які на світовому ринку зростає, зокрема на двигуни п'ятого покоління. Серед розробок українських виробників найбільшим попитом на ринку озброєння користуються модернізовані танки, бронетранспортери та зенітно-ракетні комплекси. Залишається стійким попит на запасні складові частини до озброєння і військової техніки, виробленої за часів колишнього СРСР.

Крім того, до конкурентоспроможної продукції належать прилади-акселерометри, датчики тиску та джерела живлення "Ритм", головки самонаведення ракет класу "земля - повітря", аварійні радіобуї, радіолокаційні відповідачі, пасивні станції радіотехнічного контролю, комплекси глушіння радіозв'язку тощо.

Головною метою реформування і розвитку оборонно-промислового комплексу є задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів у сучасних зразках озброєння, військової спеціальної техніки, галузей реального сектору економіки - в інноваційній продукції власного виробництва, а також збільшення обсягів експорту.

Основними напрямками реформування і розвитку оборонно-промислового комплексу є:

створення та запровадження ефективної системи розроблення і виробництва техніки;

удосконалення системи управління комплексом та запровадження ефективного механізму державного регулювання діяльності його суб'єктів;

належне забезпечення всіх стадій життєвого циклу військової техніки та технологічного циклу виробництва;

оптимізація кількісного та якісного складу виробничих, зокрема мобілізаційних потужностей;

диверсифікація підприємств унаслідок безперспективності їх спеціалізації;

створення умов для забезпечення інноваційного розвитку, виробництва конкурентоспроможної на міжнародних ринках озброєнь військової техніки, трансферту військових технологій;

підвищення рівня підготовки наукових, інженерно-технічних і робітничих кадрів;

удосконалення законодавства з питань господарської діяльності суб'єктів комплексу;

впровадження офсетних схем експорту та імпорту військової техніки з подальшим використанням їх як джерел додаткового фінансування розвитку комплексу;

розвиток військово-технічного співробітництва та міжнародної виробничої кооперації.

Легка промисловість

Легка промисловість - комплексна галузь, продукція якої задовольняє потреби населення та інших галузей промисловості (передусім харчової, машинобудування), до якої входять прядіння волокна, ткацтво, оброблення тканин, виробництво виробів з

текстилю, виробництво трикотажних та плетених тканин, виробництво виробів з таких тканин, виробництво готового одягу та хутра, виробництво шкіри та шкіряного взуття.

Легка промисловість найбільше постраждала від експансії імпортованих товарів. Частка одягу та білизни, вироблених з вітчизняних тканин за останні шість років скоротилася з 23,5 до 10,7 відсотка, одягу із шкіри, хутра та інших виробів з них - з 81,2 до 12 відсотків, взуття - у 2,2 раза. Проте відтворити її можливо досить швидкими темпами, ураховуючи навіть історичний фактор.

Для легкої промисловості характерна менш виражена порівняно з іншими галузями територіальна спеціалізація, оскільки практично в кожній області є ті чи інші її підприємства.

На даний час на ефективність підприємств легкої промисловості негативно впливає конкуренція з боку товарів легкої промисловості невисокої якості, які імпортуються переважно з азіатських країн з дешевою робочою силою. У 2010 році імпорт з Китаю одягу трикотажного порівняно з попереднім роком збільшився у 2,2 раза, одягу текстильного - в 1,5, інших готових текстильних виробів - в 1,7, взуття - в 1,9 раза, із Туреччини відповідно одягу трикотажного - в 2,7 раза, одягу текстильного - в 1,3, інших готових текстильних виробів - в 1,5, взуття - в 2,3 раза.

Водночас про великий потенціал галузі свідчать значні обсяги (0,7-0,9 млрд. доларів за останні п'ять років) експорту продукції до розвинутих держав, що здійснюється за давальницькою схемою.

З огляду на зазначене необхідно суттєво змінити умови роботи підприємств галузі передусім на внутрішньому ринку з метою якнайповнішого використання їх потенціалу у повному обсязі.

Заходи з розвитку легкої промисловості:

проведення постійного моніторингу внутрішнього і зовнішнього ринку товарів легкої промисловості, використання передового світового досвіду з метою створення умов для ефективного функціонування підприємств легкої промисловості, популяризація вітчизняних товарів;

забезпечення державної підтримки крупних інноваційних проектів з розвитку галузі, передусім у сфері виробництва високотехнологічного обладнання та сучасних матеріалів для легкої промисловості;

залучення національних та іноземних інвесторів;

стимулювання розвитку сировинної та технічної бази легкої промисловості (виробництво відповідних видів продукції сільськогосподарської, хімічної, машинобудівної та інших галузей промисловості);

застосування антидемпінгових та спеціальних заходів насамперед щодо товарів кінцевого виробництва (одягу, взуття тощо) для захисту вітчизняного ринку від недобросовісної конкуренції імпортованих товарів легкої промисловості;

реалізація ефективної митно-тарифної політики з метою захисту вітчизняного виробника товарів легкої промисловості відповідно до міжнародних договорів, угод і правил СОТ з одночасною лібералізацією доступу підприємств галузі до сучасного технологічного обладнання та матеріалів, які не виробляються в Україні;

сприяння науково-технічному забезпеченню розвитку галузі, зокрема ергономіці та дизайну, впровадження сучасних технологій з використанням для зазначених цілей податкових пільг;

сприяння розвитку бази підготовки та перепідготовки кадрів, насамперед робітничих, для галузей легкої промисловості, підвищення престижності цих професій;

посилення впливу місцевих органів виконавчої влади на розвиток легкої промисловості.

Розвиток мінерально-сировинної бази

У розвитку внутрішнього виробництва значну роль відіграє його мінерально-сировинна база. За наявних ресурсів Україна посідає одне з провідних місць у світі, що в умовах зростання дефіциту природних ресурсів перетворюється на важливий фактор конкурентоспроможності держави. За більше ніж сто років надмірної експлуатації традиційних корисних копалин відпрацьовано кращу частину розвіданих запасів. Сучасні завдання з подолання сировинної орієнтації економіки потребують забезпечення раціонального надрокористування.

На території України нараховується 97 видів корисних копалин, зареєстровано понад 8 тис. їх родовищ і лише частина з них перебуває на стадії промислового освоєння. Наша держава багата вугіллям, ураном, залізними, марганцевими, титано-цирконієвими рудами та іншими видами рудної сировини, саморідною сіркою, каолінами, графітом, вогнетривкими глинами, нерудною металургійною та хімічною сировиною, мінеральними водами. Є також значні поклади кам'яної солі, цементної сировини, кварцових пісків тощо. Практично в усіх видах мінеральної сировини, за деяким винятком, спостерігається тенденція до скорочення обсягів видобутку та уповільнення темпів нарощення їх розвіданих промислових запасів. Крім того, розвиток гірничодобувних галузей протягом кількох десятиріч характеризувався більш широким залученням до експлуатації родовищ вугілля та руд з відносно низьким вмістом у них корисних компонентів, внаслідок чого зменшувався вихід готового якісного вугілля, а видобуток сирих руд помітно випереджав виробництво товарних.

Розвиток мінерально-сировинної бази гальмується внаслідок наявності таких проблем:

велика кількість родовищ стратегічно важливих корисних копалин перебувають на стадії зменшення обсягу видобутку, а на більшості діючих родовищ вуглеводнів запаси вичерпано;

видобуток корисних копалин не компенсується приростом їх промислових запасів, у деяких перспективних родовищах відсутні сучасні геологічно-картографічні матеріали;

для подальшого розвитку, наприклад вуглевидобутку в Донбасі, необхідна спеціальна автоматизована техніка, оскільки гірничо-геологічні умови погіршуються, внаслідок чого знижується конкурентоспроможність вугілля;

задоволення внутрішнього попиту на деякі корисні копалини переважно за рахунок імпорту за наявності значних запасів власних, проте відносно низькоякісних руд та обмеженого їх видобутку.

Основні напрями розвитку мінерально-сировинної бази:

розробка нафтогазових родовищ, у тому числі шельфової зони Азовського та Чорного морів;

збільшення видобутку газу (метану) з покладів кам'яного вугілля;

розширення ресурсної бази видобутку твердого палива;

збільшення ресурсної бази чорної металургії;

забезпечення комплексної глибокої переробки мінеральної сировини із застосуванням новітніх технологій і створення на цій основі ряду нових підприємств малотоннажної хімії, порошкової металургії, підприємств з виробництва будівельних матеріалів, лакофарбової промисловості тощо.

Україна повинна у максимальному обсязі забезпечити себе вугіллям та вуглеводними ресурсами в енергетичних та сировинних цілях. Зокрема, розвиток вугільної промисловості буде пов'язаний, в основному, з викриттям глибоких горизонтів Донбасу. Прогнозні запаси нафти та природного газу, що намічаються до освоєння, значною мірою зосереджені на глибині 4-7 кілометрів. Ускладнення гірничо-геологічних умов потребує вдосконалення технологій видобування енергоресурсів.

Розробка, розвідка, видобуток, переробка мінерально-сировинних ресурсів - одне з найважливіших завдань розвитку країни, яке необхідно виконувати на інноваційній основі. Інтереси розвитку національної економіки потребують збільшення обсягу видобутку нікелю, фосфору, алюмінію, плавикового шпату, поліметалевих, благородних та рідкісних металів тощо і для цього є певні передумови.

Передбачається проводити роботи з пошуку, оцінки і розвідки комплексних руд у Закарпатті, Центральній Україні та Донбасі, рудопрояв поліметалевих (свинцево-цинкових) руд - у Закарпатті, промислових запасів міді - у Волинській області, рідкісних та рідкісноземельних (тантал, ніобій) руд - у Приазов'ї, молібденових руд - у Житомирській та Дніпропетровській областях тощо.

Необхідно створити умови для розвитку власної ресурсної бази таких дефіцитних видів мінеральної сировини, що сьогодні імпортуються, як хромові та хромонікелеві руди, магнезит, фосфатна сировина, форстеритові вогнетриви, вирішити питання щодо експлуатації флюоритового родовища у Вінницькій області. Зазначені напрями геологорозвідувальних робіт є умовою більш збалансованого, комплексного розвитку мінерально-сировинної бази.

Завдання з вивчення надр необхідно вирішувати з урахуванням збільшення глибини пошукових і розвідувальних робіт та ускладнення гірничо-геологічних умов їх проведення, що потребує вдосконалення методів і технологій інженерної геології.

З метою розвитку мінерально-сировинної бази потрібно значно посилити мотивацію надрокористувачів до довгострокового освоєння і розвідки родовищ, стимулювати формування компаній з розвідки і підготовки родовищ, відновити державні інститути геологорозвідки перспективних територій.

Першочергову увагу необхідно приділити розробці нових родовищ, що розташовані поблизу гірничодобувних підприємств, що дасть можливість значно знизити вартість їх видобутку за рахунок використання наявної інфраструктури.

Пошуки багатих покладів цінної стратегічної сировини в інших районах передбачають підготовку нових родовищ для вигідної експлуатації у майбутньому власними силами, а також з використанням не більш як 30 відсотків іноземних інвестицій з метою забезпечення національної безпеки.

Слід урахувати, що інтенсивна розробка корисних копалин та їх переробка негативно впливають на навколишнє природне середовище, сприяють активізації екзогенних геологічних процесів, зміні фізико-механічних властивостей і складу ґрунтів, підземних і поверхневих вод. Тож особливої уваги потребують питання щодо екологізації процесів промислового використання мінерально-сировинної бази держави.

Крім того, потребує вдосконалення рентна політика у сфері надрокористування (гірничого рента).

Агропромисловий комплекс

Наприкінці 80-х років минулого століття рівень розвитку агропромислового комплексу був найвищим в історії України. Сільське господарство було багатогалузевим, крупнотоварним. Середній розмір сільськогосподарських підприємств становив 5-6 тис. гектарів, для них були характерні спеціалізація і концентрація виробництва та дефіцит робочої сили під час сезонних робіт.

У 1990 році було вироблено 51 млн. тонн зернових та зернобобових культур за урожайності 35,1 центнера з гектара, 44,3 млн. тонн цукрових буряків, 2,6 млн. тонн насіння соняшнику, 16,7 млн. тонн картоплі, 7,5 млн. тонн овочів та баштанних продовольчих культур, 2,9 млн. тонн плодів та ягід. У тому ж році нараховувалося 24,6 млн. голів великої рогатої худоби, в тому числі 8,4 млн. голів корів; 19,4 млн. голів свиней, 8,4 млн. голів овець та кіз; понад 246 млн. голів птиці. Така чисельність поголів'я забезпечувала виробництво м'яса (у забійній вазі) обсягом 4,4 млн. тонн; молока - 24,5 млн. тонн, яєць - 16,3 млрд. штук, 29,8 тис. тонн вовни. Валова продукція сільського господарства в усіх категоріях господарств становила 145,9 млрд. гривень (в порівняних цінах 2005 року).

За роки проведення ринкових реформ в агропромисловому комплексі відбулися зміни як позитивного, так і негативного характеру, зокрема, розширився асортимент та підвищилася якість продовольчих товарів, дефіциту продовольства сьогодні не існує, але насичення споживчого ринку продуктами харчування відбувається частково за рахунок імпорту або переробки значної кількості імпортованої сировини.

Прискореними темпами відбувалися процеси інтеграції агропромислового комплексу у світову аграрно-продовольчу систему. Галузі харчової та переробної промисловості були привабливими для іноземних компаній з точки зору швидкого обігу в них капіталу. Агробізнес формувався за участю іноземного капіталу, з використанням іноземних техніки і технологій. Проте за міжнародним поділом праці Україні поступово залишилася роль постачальника сільськогосподарської сировини - насіння соняшникового, зерна або борошна та насіння ріпаку. На сьогодні триває збільшення розриву між показниками ефективності сільського господарства України і розвинутих держав.

Розвиток сільського господарства у 2010 році характеризується такими показниками: валовий збір зернових та зернобобових культур - 39,3 млн. тонн за урожайності 29,9 центнера з гектара, цукрових буряків - 13,7 млн., насіння соняшнику - 6,8 млн., ріпаку - 1,5 млн., картоплі - 18,7 млн., овоче-баштанних - 8,9 млн., плодів та ягід - 1,7 млн. тонн. Виробництво м'яса (у забійній вазі) становило 2,1 млн. тонн, молока - 11,2 млн. тонн, яєць - 17,1 млрд. штук, вовни - 4,2 тис. тонн.

Валова продукція в усіх категоріях господарств становила 100,5 млрд. гривень (в порівняних цінах 2005 року). При цьому частка продукції тваринництва зменшилася з 54,4 відсотка у 1990 році до 41,6 відсотка у 2010 році.

У 2010 році порівняно з 1990 роком поголів'я великої рогатої худоби скоротилося в 5,5 раза, свиней - в 2,4, овець та кіз - в 4,9 раза. Про важливість проблеми свідчить той факт, що чисельність поголів'я худоби (крім свиней) менша навіть порівняно з 1946 роком.

Тривала деградація сільського господарства одночасно стримує розвиток сфери переробки сільськогосподарської продукції та повністю блокує можливість розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, зокрема випуску складної сільськогосподарської техніки.

За останні роки у розвинутих державах сільське господарство з традиційно дотаційної галузі перетворюється на провідну наукоємну високодохідну галузь, розвиток якої спирається на сучасні біотехнології.

У нашій країні за певних умов аграрний сектор також може набути швидкого розвитку.

Заходи з розвитку сільського господарства: принципові зміни аграрної політики, підвищення ролі галузі в економічному розвитку країни

Аграрне питання набуває все більшої актуальності. Останнім часом відбулася різка зміна пріоритетів аграрної політики. Якщо на початку реформ йшлося про переваги спеціалізованого фермерського господарства, заснованого на приватній власності на землю, то сьогодні, після тривалої трансформації сільськогосподарських підприємств (на сьогодні 55,1 відсотка обсягу виробництва виготовляється домогосподарствами) - про повернення до державної підтримки великих товаровиробників у сільському господарстві, які мають суттєві переваги над малими формами господарювання.

Розвиток сільського господарства із застосуванням сучасних інноваційних технологій приведе до збільшення кількості робочих місць не тільки в цій галузі, а і у суміжних галузях (машинобудуванні, металургії, хімічній промисловості, паливно-енергетичному комплексі, будівництві, транспорті, галузі соціальної сфери). Галузь у перспективі буде прибутковою і зможе функціонувати в основному без державних дотацій.

Отже, можна буде уникнути загроз продовольчої небезпеки, яка за наявної структури сільського господарства та високої залежності від імпорту продуктів харчування може стати реальністю, тому що продовольча небезпека може бути використана як інструмент політичного тиску на державу з боку інших заінтересованих держав або транснаціональних компаній.

Для вирішення порушених питань необхідно забезпечити прозорість витрачання бюджетних коштів, що виділяються для підтримки сільськогосподарських виробників, розв'язання майнових проблем на селі, ефективного і своєчасного регулювання ринків сільськогосподарської продукції, створення необхідних умов для розвитку аграрного сектору і соціальної сфери у сільській місцевості. Найбільш гострим питанням є забезпечення умов для формування ринку землі сільськогосподарського призначення.

Основними цілями аграрної політики на довгострокову перспективу є:

створення необхідних умов для незалежного поступального розвитку агропромислового комплексу в умовах посилення впливу глобалізації;

забезпечення продовольчої безпеки шляхом розвитку власного багатогалузевого агропромислового комплексу;

пожвавлення життєдіяльності в сільській місцевості та підвищення рівня життя сільського населення;

підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції та збереження експортного потенціалу галузі;

збереження і відтворення потенціалу земельних та інших природних ресурсів, що використовуються у сільськогосподарському виробництві.

Пріоритетні завдання з розвитку сільського господарства:

створення умов для подальшого стійкого розвитку аграрного сектору і виходу на якісно новий технологічний рівень сільськогосподарського виробництва;

створення правових, економічних та організаційних умов для розвитку сільського господарства і сільських територій;

забезпечення державної підтримки програм розвитку агропромислового комплексу;

розвиток соціальної та інженерної інфраструктури у сільській місцевості, забезпечення комплексної і компактної забудови та благоустрою сіл із застосуванням нових технологій сільської архітектури і будівництва;

поліпшення загальних умов функціонування сільського господарства шляхом стимулювання процесу укрупнення спеціалізованих сільськогосподарських підприємств, сприяння поліпшенню їх наукового, кадрового та фінансового забезпечення, підтримка діяльності інформаційно-консультаційних служб і центрів перепідготовки фахівців для роботи у сільському господарстві;

розгортання системи банківського, зокрема іпотечного, кредитування на селі та сільськогосподарської кооперації;

впровадження з урахуванням принципів районування науково обґрунтованої системи землеробства, запровадження ефективних і ощадливих сівозмін, впровадження новітніх досягнень аграрної науки;

розвиток основних галузей сільського господарства, забезпечення пріоритетного розвитку племінного тваринництва та елітного насінництва, сприяння інвестиційно-інноваційній діяльності в агропромисловому комплексі;

залучення інвестицій, створення привабливих умов для приватного інвестування у тваринництво, виробництво фруктів, ягід, винограду, овочів, баштанних і кормових культур;

сприяння відновленню вітчизняних крупнотоварних господарств (ферм) як єдиного виробничо-майнового комплексу, розв'язанню майнових проблем сільськогосподарських товаровиробників, підвищенню ефективності використання потенціалу довгострокової оренди земель сільськогосподарського призначення та отриманню більшої земельної ренти;

залучення асоціацій сільськогосподарських товаровиробників і великих аграрних компаній до формування державної аграрної політики.

Підтримка розвитку сільської місцевості та сільського господарства

Реалізація державної політики в аграрному секторі повинна сприяти пожвавленню життєдіяльності у сільській місцевості, додатковому припливу робочої сили та іншим позитивним відтворювальним процесам.

З метою ефективною реалізації зазначеного напрямку необхідно розробити критерії визначення структурно-інвестиційних пріоритетів для сільської місцевості, що сприятиме забезпеченню максимальної ефективності державних капіталовкладень, приватних інвестицій, сільськогосподарського виробництва, галузевої та соціальної політики держави.

Держава стимулюватиме відтворення тваринництва та надаватиме допомогу малим організаційним формам ведення сільського господарства, сприятиме створенню

мобільних машино-тракторних станцій та ремонтно-технічних баз для обслуговування потреб сільськогосподарських товаровиробників.

Раціональне землекористування та підвищення родючості земель, пріоритетні напрями екологізації землекористування

Загальна земельна площа України становить 60,4 млн. гектарів, проте лише 7 відсотків її перебуває у природному стані, інша частка використовується в основному у сільському господарстві.

У складі земель сільськогосподарського призначення зосереджено близько 40 відсотків особливо цінних земель - чорноземів та ґрунтів чорноземного типу. Розораність сільськогосподарських угідь в Україні перевищує екологічно обґрунтовані норми і є майже найвищою у світі (в окремих областях зазначений показник становить більш як 70 відсотків).

Протягом останніх десятиліть для вирішення питань раціонального землекористування, збереження ґрунтів та підвищення їх родючості не надавалася державна підтримка. Скоротилося проведення робіт з поліпшення ґрунтів, окремі роботи останні кілька років не проводяться взагалі.

У зв'язку з цим спостерігається стійка тенденція до погіршення якісного стану земель сільськогосподарського призначення, зменшуються запаси гумусу, відбувається підкислення, засолювання і деструктуризація ґрунтів.

Роботи із землеустрою виконуються переважно для вирішення організаційно-технічних та правових питань перерозподілу земель, а не для обґрунтованої оптимізації і раціонального їх використання та управління станом і охороною земельних ресурсів.

Під час завершення земельної реформи та запровадження ринку земель основну увагу необхідно приділяти розв'язанню проблеми власності на землю, її перерозподілу між власниками і землекористувачами, формуванню нових форм землекористування. Водночас проблему формування сучасного сільського господарства необхідно розв'язати шляхом забезпечення раціонального та ощадливого землекористування.

Головним критерієм господарювання на землі повинне бути збереження і відтворення її родючості, що є основою політики держави у сфері землекористування.

Необхідно надавати державну підтримку для виконання програм і заходів з відновлення та підвищення родючості ґрунтів і продуктивності сільськогосподарських угідь.

Завданнями з екологізації виробництва продукції рослинництва та основними напрямами збереження і відтворення родючості ґрунтів та охорони земель сільськогосподарського призначення є:

удосконалення нормативно-правової бази з відповідних питань;

забезпечення раціонального землеустрою господарств;

оптимізація виробництва продукції рослинництва шляхом трансформації і впорядкування сільськогосподарських угідь;

запровадження сучасної системи проведення оцінки родючості ґрунтів;

розроблення планово-картографічних матеріалів та проведення суцільних ґрунтових обстежень;

створення національного банку даних про стан земель і провадження земельно-реєстраційної діяльності;

оптимізація використання пестицидів і агрохімікатів;
розширення можливостей органічного виробництва;
проведення вапнування і гіпсування ґрунтів;
запровадження системи землекористування на адаптивно-ландшафтній основі;
виділення деградованих земель з метою їх консервації та рекультивації;
встановлення зон з особливими умовами використання земель;
проведення робіт з водної меліорації земель.

Відповідальне використання досягнень генної інженерії

Застосування сучасних біотехнологій спрямоване на розв'язання ряду планетарних проблем, зокрема продовольчої проблеми, яка загострюється внаслідок збільшення чисельності населення.

Протягом останніх 30 років модифіковані ДНК використовують у фармацевтичній промисловості, близько 15 років понад 300 млн. чоловік у світі вживають трансгенні продукти. Це зобов'язує країни пильно стежити за просуванням таких продуктів, щоб використовувати їх можливості для поліпшення продовольчого балансу та уникати неконтрольованого розповсюдження з метою забезпечення здоров'я населення від шкідливого впливу генетично модифікованих організмів.

Основні напрями державної політики:

сприяння розширенню тематики наукових досліджень із вдосконалення біотехнологій, у тому числі на умовах участі в реалізації міжнародних наукових проектів;

створення системи біобезпеки генно-інженерної діяльності;

забезпечення довготривалого моніторингу потенційних ризиків від впровадження новітніх біотехнологій і вивільнення генетично модифікованих організмів у навколишнє природне середовище;

детектування та ідентифікація рослин з генетично модифікованими ознаками;

вжиття заходів до зменшення ризиків для здоров'я людини та навколишнього природного середовища від використання генетично модифікованих організмів, зокрема внаслідок експресії чужинних генів у рослини;

забезпечення своєчасного здійснення контролю з метою недопущення несанкціонованого обігу у відкритих системах сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, що містять генетично модифіковані організми;

забезпечення проведення біохімічного аналізу та оцінки трансгенних аналогів харчових продуктів на вміст основних макро- і мікроелементів, природних токсинів, основних олій і алкалоїдів, шкідливих білків тощо, а також їх якісної та кількісної еквівалентності оригінальним (природним) продуктам.

Забезпечення продовольчої безпеки країни

Питання продовольчої безпеки пов'язане із забезпеченням населення країни основними продуктами харчування у достатній кількості та належної якості, створенням державних резервів та запасів продовольства і сільськогосподарської продукції тривалих строків зберігання, а також з визначенням строку їх безпечного експорту та імпорту. Вирішення зазначених питань потребує наявності цілісної системи управління розвитком агропромислового комплексу та споживчого ринку, застосування системи сучасних

інструментів і стимулів та вдосконалення системи здійснення постійного контролю за якістю продуктів харчування.

Прямий обов'язок держави - забезпечення захисту своїх громадян від неякісних продуктів харчування.

Основні напрями державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки:

удосконалення системи балансів основних видів сільськогосподарської продукції;

підвищення харчової цінності продуктів харчування у процесі вирощування, збереження та переробки сільськогосподарської сировини і виготовлення продовольчих товарів шляхом удосконалення технологічних процесів;

підвищення якості і безпечності продуктів дитячого харчування;

недопущення застосування харчових добавок - фарбників, емульгаторів стабілізаторів, ароматизаторів, смакових добавок та консервантів, виготовлених із хімічної сировини, що здатні спричинити алергію та інші захворювання;

недопущення використання у виготовленні молочних продуктів меламіну та інших амінокислотних (штучних білкових) сполук для підвищення вмісту білка;

посилення державного контролю з метою недопущення обігу сортів рослин, заборонених для поширення у зв'язку із загрозою життю і здоров'ю людей, стану навколишнього природного середовища, заподіяння шкоди тваринному і рослинному світу, а також обігу насіння сільськогосподарських культур, у тому числі у разі виявлення в них генетично модифікованих організмів згідно із законодавством;

посилення контролю за якістю кормів та кормових домішок;

обмеження застосування хімічних речовин у рослинництві та стимуляторів росту у тваринництві з метою зниження токсичного і надмірного гормонального впливу на людину та сільськогосподарських тварин;

підтримання мікробіологічної безпеки продовольчих товарів, посилення санітарного, фітосанітарного та ветеринарного контролю, зокрема товарів, що ввозяться на митну територію України;

підвищення вимог до дотримання стандартів або технічних умов виробництва харчових продуктів, посилення контролю якості та безпеки продовольчих товарів вітчизняного виробництва;

створення мережі міжрегіональних сучасних лабораторій для підтвердження відповідності якості продовольчих товарів та вирішення спірних питань щодо рівня їх якості, забезпечення відповідного маркування продовольчих товарів;

посилення ролі науки у розв'язанні проблеми продовольчої безпеки.

Житлово-комунальне господарство і будівництво

У сфері житлово-комунального господарства експлуатується близько 25 відсотків основних засобів, що використовуються в економіці країни, зайнято 5 відсотків працездатного населення.

На сьогодні стан справ у житлово-комунальному господарстві залишається складним. Наявний житловий фонд становить близько 10,2 млн. будинків, з яких 62,5 тис. будинків віднесено до категорії ветхих та аварійних, зокрема, до таких належать перші серії великопанельних будинків масової забудови 60-70 роках. Зазначене житло не відповідає сучасним вимогам, фізично та морально застаріло і підлягає реконструкції. Кожний третій

будинки потребує капітального або поточного ремонту. Загальна площа ветхого та аварійного фонду становить 5,2 млн. кв. метрів.

Під час реструктуризації підприємств значну частину житла передано на баланси місцевих рад, що призвело до збільшення навантаження на відповідні бюджети. Внаслідок підвищення цін на енергоносії та інших факторів збільшилися витрати на утримання житлово-комунального комплексу. Оплата населенням вартості житлово-комунальних послуг у неповному обсязі призвела до збитковості та погіршення технічного стану багатьох об'єктів житлового фонду і систем комунального господарства, що були створені у минулі роки.

На даний час внаслідок незадовільного технічного стану неможливо підвищити якість надання житлово-комунальних послуг за рахунок підприємств їх надавачів.

В аварійному стані перебуває 30 відсотків (27,8 тис. кілометрів) водопровідних та 35,7 відсотка (18,2 тис. кілометрів) каналізаційних мереж, близько 32 відсотків (7,5 тис. кілометрів) теплових мереж. Із 23,4 тис. котлів комунальної теплоенергетики більше 20 відсотків експлуатується понад 25 років, а 38 відсотків є застарілими та малоефективними.

Внаслідок збитковості підприємств, фізичного зносу та старіння парку рухомого складу значно ускладнилася робота міського електротранспорту, а в окремих містах спостерігається тенденція до закриття та скорочення трамвайних і тролейбусних ліній. Частка фізично зношених трамвайних вагонів та тролейбусів на сьогодні становить понад 70 відсотків.

Зареєстровано 96 тис. пасажирських ліфтів, більше 10 відсотків яких відпрацювало 25 років і потребує заміни або модернізації.

Дев'яносто відсотків сміттєзвалищ не відповідають нормам екологічної безпеки, а 48 відсотків вичерпали свій ресурс.

Окремої уваги держави та органів місцевого самоврядування потребує питання щодо забезпечення розвитку житлового фонду, проведення капітальних ремонтів житлових п'яти- та дев'ятиповерхових будинків, що побудовані у 60-70-ті роки ХХ сторіччя, а також будівництва нових будинків замість панельних житлових будинків, які перебувають у аварійному стані. Відселення мешканців з таких будинків та поліпшення їх житлових умов необхідно здійснювати у встановленому порядку.

Для окремих категорій громадян, зокрема для осіб, які потребують негайного поліпшення житлових умов у зв'язку з аварійним станом житлових приміщень, необхідно побудувати та у першочерговому порядку надати нове або капітально відремонтоване житло. Крім того, необхідно забезпечувати соціальним житлом інші категорії громадян.

Для осіб, які втратили своє житло, працездатність та життєву активність (переважно для людей похилого віку, безпритульних), необхідно будувати будинки, де вони можуть проживати, харчуватися та отримувати медичну допомогу за рахунок коштів державного бюджету.

Основні показники житлового будівництва

Протягом 2008-2009 років відбулося уповільнення інвестиційної діяльності, зниження рівня будівельної активності і скорочення обсягів виконаних будівельних робіт внаслідок погіршення фінансового стану будівельних підприємств та значного скорочення їх кількості.

У 2010 році в експлуатацію введено 9,3 млн. кв. метрів житла, що на 45,9 відсотка більше, ніж у 2009 році (у 1987 році - 21,3 млн. кв. метрів), з них близько 6,2 млн. кв. метрів побудовано індивідуальними забудовниками.

Основними джерелами фінансування житлового будівництва є кошти населення, підприємств, установ і організацій.

Незавершене будівництво житла

На початку 2011 року нараховувалося близько 4,1 тис. житлових будівель, які перебувають у стадії незавершеного будівництва, у тому числі 2,7 тис. - будівництво яких припинено чи законсервовано, 1,4 тис. - у стадії будівництва.

Із загальної кількості об'єктів незавершеного будівництва 50,7 відсотка мають ступінь будівельної готовності 51 або більше відсотків. При цьому частка таких об'єктів серед тих, що будуються, становить 61,7 відсотка, а серед припинених будівництвом або законсервованих - 43,6 відсотка.

Загальна кількість об'єктів, що мають ступінь будівельної готовності більше 50 відсотків, становить 683 (72 тис. квартир загальною площею 5,8 млн. кв. метрів), у тому числі 459 об'єктів незавершеного житлового будівництва мають ступінь готовності більше 70 відсотків (49,6 тис. квартир загальною площею 4,2 млн. кв. метрів). Найбільша кількість об'єктів незавершеного житлового будівництва із ступенем будівельної готовності понад 50 відсотків розташована у Донецькій, Одеській, Тернопільській, Харківській областях та м. Києві.

Ситуація, що склалася, не сприяє розв'язанню житлової проблеми громадян. На сьогодні на квартирному обліку перебуває понад 1,1 млн. сімей. Щороку одержують житло лише 0,9 відсотка таких сімей.

На добудову житлових будинків із ступенем будівельної готовності понад 50 відсотків потрібно орієнтовно 8,9 млрд. гривень, у тому числі із ступенем готовності більше 70 відсотків - близько 5,4 млрд. гривень. Зазначені кошти можуть бути частково залучені з державного бюджету за рахунок бюджетних програм, передбачених на забезпечення житлом окремих категорій населення. Одним із варіантів розв'язання проблеми є закупівля квартир в об'єктах незавершеного будівництва для забезпечення житлом окремих категорій громадян, що мають право на безоплатне його отримання за рахунок коштів державного бюджету.

Ефективним механізмом при цьому може стати будівництво доступного житла за державної підтримки шляхом сплати державою частини вартості житла в обсязі 30 відсотків (можливий варіант - надання замість коштів земельних ділянок для будівництва) або пільгового іпотечного кредитування населення, що дасть змогу залучити у житлове будівництво кошти населення та кредитні ресурси банків. Можливості щодо участі у добудові житла мають Державна іпотечна установа та Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву.

Основні напрями реалізації державної житлової політики:

забезпечення пріоритетності капітальних вкладень, що спрямовуються з державного та місцевих бюджетів на фінансування та пільгове кредитування програм будівництва житла для соціально незахищених громадян;

впровадження системи економічних стимулів для інвестування у житлове будівництво;

забезпечення послідовності та системності впровадження заходів щодо створення ефективних фінансово-кредитних механізмів залучення у житлове будівництво коштів населення та довгострокових банківських кредитів;

створення умов для безперешкодного доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури;

удосконалення системи управління галуззю, розвиток та запровадження різних форм власності підприємств житлово-комунального господарства, впровадження ринкових відносин між суб'єктами господарювання у цій сфері;

інституційне зміцнення житлово-комунального господарства, запровадження єдиних підходів та однакових умов на ринку послуг, що надаються суб'єктами природних монополій, і створення правових умов для активного залучення приватного сектору шляхом укладення договорів про управління, оренду, концесію;

забезпечення беззбиткового функціонування підприємств галузі;

удосконалення законодавства щодо матеріальної відповідальності сторін за невиконання або несвоєчасне виконання своїх договірних зобов'язань;

забезпечення адресного соціального захисту населення під час проведення повномасштабної реформи галузі;

оптимізація соціальних норм споживання житлово-комунальних послуг та мінімізація їх собівартості;

підвищення ефективності використання енергетичних та матеріальних ресурсів, запровадження сучасних приладів та систем обліку і контролю за споживанням енергоносіїв, першочергове встановлення групових та будинкових лічильників водо-, тепlopостачання;

підвищення якості послуг до середньоєвропейського рівня.

Консолідація зусиль держави, бізнесу, науки і освіти для розвитку внутрішнього виробництва

Інноваційний напрям розвитку національної економіки є базовою стратегією для держави і бізнесу, під час реалізації якої знання та соціальний капітал створюють більш конкурентні переваги окремих країн та регіонів порівняно з їх природними ресурсами.

Рівень розвитку внутрішнього виробництва залежить від спроможності держави своєчасно створювати необхідні умови для реалізації підприємницької ініціативи і вдосконалювати стимули, спрямовані на активізацію інвестиційної діяльності за новітніми технологіями в усіх галузях економіки.

Для всіх суб'єктів підприємницької діяльності необхідно створити рівні умови, а також запровадити систему партнерських відносин між різними формами бізнесу, яка забезпечить ефективне співробітництво і прибутковість. З цією метою необхідно вжити заходів до подальшого вдосконалення наявного інституціонального середовища і формування інституційних структур, що сприятимуть модернізації внутрішнього виробництва, а саме:

підвищення якості і доступності послуг з управлінського і фінансового консалтингу, аудиту, актуарних послуг, промислового дизайну, інжинірингу, послуг з маркетингу, брендингу, юридичних послуг тощо;

вивчення питань забезпечення ефективної кооперації і співробітництва між підприємствами, постачальниками обладнання та комплектувальних виробів, спеціалізованих організацій з надання промислових і сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій за умови їх об'єднання на основі кластеру;

розвиток системи державних замовлень, зокрема на науково-технологічні розробки і підготовку кадрів, поліпшення їх фінансування та підвищення вимог до якості виконання;

розроблення та впровадження договорів державно-приватного партнерства, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності промисловості та сфери послуг;

поширення найкращого світового досвіду діяльності об'єднань підприємств на основі формування системи бенчмаркінгу.

Важливо забезпечити соціальне партнерство науки, освіти, бізнесу та влади за широкої участі суспільства. При цьому державний, регіональний та територіальний рівні такої взаємодії повинні бути гармонійно пов'язані між собою, що дасть змогу на партнерських засадах розробити виважену і збалансовану економічну політику держави в інтересах усього суспільства.

Економічна політика

У сучасному світі під час реформування і відбудови економіки стратегічною вважається система інститутів, у центрі яких - держава, відносини власності, макроекономічні регулятори, фінанси та законодавство, рівень розвитку науки, освіти і трудових ресурсів, що є найбільшим національним надбанням.

З метою оздоровлення економіки органам виконавчої влади необхідно вжити додаткових заходів, спрямованих на прискорення проведення розпочатих реформ та підвищення ефективності економічної політики. Особливу увагу при цьому слід приділити розв'язанню проблем розвитку внутрішнього ринку, що сприятиме розв'язанню соціальних проблем та зменшенню соціального навантаження на державний та місцеві бюджети, а саме заходів щодо:

посилення ролі держави у процесах реформування, модернізації та диверсифікації економіки;

пожвавлення внутрішнього ринку шляхом збільшення пропонування вітчизняних товарів;

орієнтації зовнішньоекономічної політики на захист вітчизняного товаровиробника;

впровадження проектів з фінансового оздоровлення та реабілітації перспективних промислових підприємств;

створення нових виробництв;

забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу з підтримкою відповідного валютного курсу;

комплексне супроводження іноземних інвестицій та посилення уваги до результатів роботи в Україні іноземних компаній, запобігання надмірному відтоку капіталу за межі України.

Під час виконання цієї Програми можуть бути використані такі основні організаційно-економічні механізми:

стратегічне планування та розроблення цільових програм;

антикризове управління;

розвиток інфраструктури фондового ринку з метою залучення громадян як приватних інвесторів та підвищення рівня їх заінтересованості у товарах вітчизняного виробництва;

створення наукових та технологічних парків, бізнес-інкубаторів, прийняття інших прогресивних інституціональних рішень;

запровадження механізмів спеціального режиму інвестиційної діяльності на митній території України під час реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, спрямованих на розвиток реального сектору економіки;

фінансові механізми дольової участі держави у реалізації проектів створення та розвитку високотехнологічних виробничих потужностей на таких етапах: вивчення ринку, програмування, розроблення проектів, підготовка виробництва та організація збуту продукції;

державна підтримка розвитку технологій цивільного призначення, які можуть бути використані в оборонних цілях, або технологій подвійного використання;

закупівля прав на виробництво та реалізацію товарів, що користуються стабільно високим споживчим попитом;

державна підтримка розвитку науково-технічного потенціалу на базі вітчизняних наукових шкіл, галузевих інститутів та експериментальних виробництв промислових підприємств;

цільове державне кредитування громадян для набуття професійної освіти та фахової підготовки в інтересах розвитку вітчизняного виробництва.

Основними механізмами реалізації економічної політики є:

стимулювання державою створення нових робочих місць і модернізація виробництва шляхом впровадження новітніх технологій;

проведення ефективної кадрової політики з метою розвитку виробництва;

запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та прийняттю управлінських рішень, що призводять до погіршення стану економіки, значних втрат і компенсаційних витрат бюджетних коштів, унеможливлення неефективних видатків;

проведення виваженої боргової політики, забезпечення зменшення впливу кредиторів на державні рішення;

підвищення енергетичної безпеки, зменшення залежності від імпорту енергоносіїв;

забезпечення продовольчої безпеки, створення державних резервів продовольства та сільськогосподарської сировини;

реалізація виваженої макроекономічної політики;

зниження податкового навантаження (до 15-20 відсотків валового внутрішнього продукту);

реалізація виваженої митно-тарифної політики з урахуванням вимог СОТ;

використання нетарифних, технічних, санітарних і фітосанітарних засобів, систем сертифікації і стандартизації, ліцензування і квотування з метою захисту вітчизняного товаровиробника на внутрішньому ринку;

запровадження сучасних технічних та правових інструментів митного контролю та оцінки митної вартості імпортованих товарів, зокрема електронного декларування імпорту товарів;

запобігання контрабанді та ввезенню контрафактної продукції;

удосконалення фінансової, банківської, бюджетної та соціальної політики, здійснення заходів щодо запобігання неконтрольованому припливу спекулятивного капіталу;

підвищення довіри до банківського сектору, запровадження помірних процентних ставок за користування кредитом;

реалізація активної державної політики зайнятості;

підвищення купівельної спроможності громадян;

зменшення частки тіньового сектору, детінізація заробітної плати та випуску продукції і як результат розширення бази оподаткування;

посилення режиму економії матеріальних і фінансових ресурсів, дбайливого ставлення до майна, раціонального природокористування суб'єктами підприємництва, бюджетними установами та домогосподарствами;

впровадження заходів щодо зростання собівартості виробництва товарів та послуг у всіх галузях економіки і зниження рівня інфляції;

забезпечення впливу держави на процес ціноутворення на соціально значущі товари, тарифи на транспортні та житлово-комунальні послуги;

оптимізація та недопущення надмірного зростання цін і тарифів на енергоносії, зокрема імпортовані;

забезпечення розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин, науково-технічного співробітництва з іншими державами.

З метою усунення недоліків у системі державного та корпоративного управління та переходу з урахуванням наявних ресурсів та можливостей до розбудови сучасного виробництва необхідно:

розробити стратегію економічного розвитку на перспективу, сформувані наукову, інвестиційну та інноваційну політику, запровадити технології форсайту;

забезпечити пропорційний і збалансований розвиток територій, галузей економіки, внутрішнього ринку товарів та послуг шляхом збільшення обсягу вітчизняного виробництва;

раціонально використовувати обмежені природні ресурси, посилити відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища;

відновити втрачені зв'язки між реальним сектором економіки і фінансово-кредитною системою для забезпечення функціонування виробництва на належному рівні;

забезпечити захист права приватної власності з метою легалізації бізнесу, налагодження конструктивного діалогу між владою і представниками бізнесових кіл, бізнесом і найманими працівниками;

підвищити ефективність системи державних замовлень і закупівель для державних потреб, створити державні резерви та запаси відповідно до нормативних обсягів їх накопичення;

завершити процес дерегуляції економіки;

створити умови для відтворення і розвитку людського капіталу, забезпечувати підготовку інженерно-технічних, наукових та робітничих кадрів, підвищувати професійну кваліфікацію працівників;

забезпечувати виконання вимог до техніки безпеки і охорони праці, фітосанітарного захисту, безпеки якості харчових продуктів і харчових добавок.

Розвиток інвестиційно-інноваційних процесів

Для здійснення масштабних перетворень у внутрішньому виробництві необхідно формувати і реалізовувати інвестиційно-інноваційну політику.

Україна має великий науково-технологічний потенціал за рядом новітніх технологій і шанс зайняти свою нішу за міжнародним розподілом праці, якщо використовуватиме власні наукові розробки і послідовно підтримуватиме зазначені дослідження.

З цією метою необхідно з урахуванням сучасних глобальних викликів та переваг створити умови для інноваційного розвитку промисловості та виявлення взаємовигідних напрямів співробітництва з ЄС, Росією та іншими державами.

За попередніми експертними оцінками, для запровадження новітніх технологій на першому етапі необхідно 10-15 млрд. доларів США.

Орієнтовний перелік інвестиційно-інноваційних проектів, який уточнюватиметься під час виконання Програми, наведено у додатку 2.

Запровадження ефективних механізмів залучення інвестицій для реалізації інвестиційних проектів з інноваційною складовою

Інноваційний розвиток внутрішнього виробництва можливо забезпечити лише за умови реалізації активної інвестиційно-інноваційної політики. Для створення конкурентних переваг української продукції на світовому ринку необхідно забезпечити:

розвиток інноваційної інфраструктури шляхом формування мережі наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів і центрів трансферу технологій;

розвиток венчурного і посівного фінансування;

створення техніко-впроваджувальних зон і промислових майданчиків;

сприяння розвитку інжинірингових та проектних фірм;

створення системи державної підтримки нових інноваційних компаній на стартовому етапі;

створення системи страхування ризиків компаній під час здійснення ними технологічних інвестицій на початкових стадіях їх розвитку;

надання підтримки імпорту ключових комплексних технологій та залучення зарубіжних технологічних донорів і центрів підготовки персоналу;

забезпечити поєднання новаторських розробок українських учених, конструкторів, інженерів з інвестиціями, налагодження постійного зв'язку між носіями новаторських ідей з власниками підприємств і потенційними інвесторами, заохочення власників та інвесторів до реалізації новаторських ідей;

підтримку корпоративним сектором попиту на інноваційну продукцію, удосконалити механізми надання підтримки експорту наукоємної продукції;

проведення незалежної експертизи інвестиційно-інноваційних проектів щодо їх наукового та інноваційного рівня;

надання податкових пільг та інших преференцій на період впровадження інвестиційно-інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення пріоритетного розвитку внутрішнього виробництва;

вироблення активної позиції держави щодо розвитку інфраструктурних об'єктів загального користування - автомобільних доріг, залізничних колій, мостів, об'єктів соціальної сфери, інформаційних систем;

визначення провідної ролі держави у забезпеченні технологічного переоснащення державних та казенних підприємств;

створення системи технологічного забезпечення загальнонаціональних пріоритетів розвитку, що базуються на крупних інноваційних проектах, які можливо реалізувати у сучасних умовах лише шляхом державно-приватного партнерства і промислової кооперації з іншими державами;

гарантії інвесторам щодо незмінності інвестиційного режиму на строк дії законодавства з питань спеціального режиму інвестиційної діяльності на території України.

Створення умов для переходу до стратегічного управління

Основну роль у забезпеченні прогресивного економічного розвитку має система стратегічного управління.

Перехід до стратегічного управління необхідно здійснювати з урахуванням світового досвіду.

Система стратегічного управління повинна відповідати реальним умовам її одночасного впровадження на державному, регіональному та корпоративному рівні (наявність підготовлених кадрів, рівень програмного та інформаційного забезпечення тощо) та стратегічним і тактичним завданням.

Суть комплексної системи стратегічного управління полягає в тому, що на всіх рівнях управління, у тому числі на підприємствах та в організаціях, крім обов'язкового поточного планування з виконання тактичних завдань, запроваджується довгострокове стратегічне планування, що сприяє створенню конкурентних переваг, забезпечується концентрація ресурсів на важливих пріоритетних напрямках, здійснюється поетапне технологічне переозброєння, виготовляються нові товари, здійснюється управління попиту, забезпечується послідовне просування інтересів держави та корпорацій на зовнішніх ринках. Такий підхід потребує розроблення і виконання узгоджених та взаємопов'язаних довго-, середньо- і короткострокових програм, планів та проектів, спрямованих на забезпечення економічного і соціального розвитку держави.

Вжиття актуальних сьогодні антикризових методів управління і стратегічного планування шляхом запровадження постійно діючої гнучкої системи антикризового управління, зокрема, підприємствами, що входять до складу державних та приватних компаній, дасть можливість підприємствам, корпораціям, державному сектору економіки і національній економіці в цілому функціонувати у кризових умовах з найменшими втратами.

Для забезпечення модернізації та створення дійсно нового виробничого сектору необхідно отримувати синергетичний ефект від реалізації якісно розроблених стратегій і програм, що забезпечить комплексний і збалансований розвиток споживчого, високотехнологічного, мінерально-сировинного, паливно-енергетичного та інфраструктурного сектору економіки.

Удосконалення системи державного управління

Створення нової системи довгострокового прогнозування і стратегічного планування потребує утворення відповідного міжвідомчого органу, до складу якого повинні увійти науковці, представники центральних та регіональних органів влади, а також (за згодою) делеговані для цієї роботи провідні фахівці крупних українських компаній.

Система довгострокового прогнозування повинна включати науково-технологічний (за напрямками досліджень) та соціально-економічний (у галузевому та територіальному розрізі) аспекти планування і проектування на довго-, середньо- та короткострокові періоди з відповідним методологічним, методичним і нормативно-правовим забезпеченням.

Важливу роль у розвитку системи довгострокового прогнозування відіграє національна система проведення експертних оцінок нової техніки, технологій і новітніх матеріалів, яка необхідна для відбору до впровадження технологій з метою мінімізації можливих фінансових ризиків.

Для стимулювання і підтримки розвитку високотехнологічних галузей необхідно вжити заходів до:

державного замовлення на науково-технічну продукцію за пріоритетними напрямками розвитку науки, техніки і технологій;

державного фінансування програм виробництва технічно складної продукції військового призначення, у тому числі продукції подвійного призначення;

субсидування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт шляхом надання податкових, кредитних, митних, тарифних та інших пільг;

створення привабливих умов для заохочення приватного промислового капіталу до розвитку науки та технологій, а також розширення зв'язків науки з виробництвом;

пошуку новаторських розробок вітчизняних науковців, перетворення таких розробок в інвестиційно привабливі проекти;

проведення конкурсів інноваційних ідей за галузевим принципом за підтримки заінтересованих корпорацій;

залучення до інноваційного розвитку держави широкого кола винахідників, раціоналізаторів з метою удосконалення техніки, технологічних процесів і створення промислових та програмних продуктів сучасного рівня;

поширення практики офсетних угод, виконання яких сприяє зміцненню міжнародної науково-технічної та виробничої кооперації;

розроблення довгострокової (на 15-20 років) програми просторового розвитку країни, збалансованої за основними соціально-економічними показниками за галузями і територіями, відповідно до обраної інноваційної моделі;

створення умов для запровадження системи наукового прогнозування, форсайту інноваційних технологій та стратегії розвитку держави на 30-50 років.

Збереження і розвиток науково-технічного потенціалу

Показниками стану науково-технічного потенціалу є зміни галузевої структури економіки. На даний час нагальною проблемою є забезпечення необхідних науково-технічних розробок, а також використання досягнень науково-технічного прогресу.

Головними завданням держави є забезпечення розвитку національної науки, визначення пріоритетів фундаментальних досліджень, розроблення та вдосконалення способів фінансування фундаментальної науки.

Протягом останніх років на науку і виконання науково-технічних робіт витрачається 0,8 відсотка валового внутрішнього продукту, з них із державного бюджету - тільки 0,3

відсотка. Для промисловості такі показники становлять відповідно 0,56 і 0,08 відсотка. Інноваційну діяльність провадить лише кожне сьоме підприємство.

Слід ураховувати, що сьогодні кодифіковані та структуровані знання, зокрема технології, стають ринковими продуктами, їх частка у валовому внутрішньому продукті невинно зростає. Найбільш актуальною проблемою є рівень технологічної залежності держав. Україні необхідно подолати технологічне відставання і розрив у створенні економіки знань.

Держава повинна стимулювати корпорації шляхом надання їм на конкурсній основі пільг для розвитку прикладної науки, створення корпоративних університетів, лабораторій, конструкторських бюро, проектних інститутів, експериментальних стендів і провадження інноваційної діяльності. З огляду на зазначене важливо також зберегти університетську науку (кафедри), провідні вітчизняні наукові школи, розвивати наукові парки.

Забезпечення розвитку системи освіти відповідно до потреб внутрішнього виробництва

На сьогодні стан трудових ресурсів має такі ознаки:

старіння робочої сили і зростання частки працівників, які здобули професійну та спеціальну освіту декілька десятиліть тому, тож рівень їх кваліфікації об'єктивно не відповідає сучасним вимогам;

відсутність фахівців і робітників необхідних професій та рівня кваліфікації відповідно до вимог внутрішнього виробництва;

зниження економічної активності населення молодших вікових груп;

прагнення економічно активного населення до працевлаштування за кордоном.

Завдання з формування міцного конкурентоспроможного внутрішнього виробництва та інтеграції до світового економічного простору необхідно виконувати насамперед шляхом реформування ринку праці, підвищення продуктивності праці, усунення дисбалансу в системі оплати праці, підвищення конкурентоспроможності трудових ресурсів. При цьому особливого значення на ринку праці набуває молодь.

У сучасних умовах зростають вимоги роботодавців до компетенції працівників, що обумовлює актуальність розвитку системи освіти, передусім професійної. Удосконалення наявних і розроблення нових технологій майже у всіх галузях та сферах економічної діяльності потребує від працівників сучасних знань та вмінь. Зазначені тенденції призводять до поглиблення проблеми розвитку системи безперервної професійної освіти та навчання.

Характер розбудови сучасного виробництва і перехід до стратегічного управління потребують підготовки більшої кількості висококваліфікованих інженерно-технічних кадрів, тож національна система освіти повинна орієнтуватися на запит ринку праці і перспективи розвитку національної економіки.

В умовах комерціалізації діяльності освіти основним джерелом допомоги в одержанні знань повинне стати гарантоване державою цільове кредитування.

Завданнями державної політики у сфері освіти і підготовки кадрів є:

забезпечення рівних можливостей отримання повної загальної середньої та спеціальної освіти, професійного навчання;

створення умов для освоєння учнями середніх класів початкових знань і навичок за обраними майбутніми професіями та спеціальностями;

надання допомоги малозабезпеченим сім'ям для оплати навчання обдарованих дітей;

сприяння матеріально-технічному переоснащенню закладів освіти за сучасними технологіями, зокрема в сільській місцевості;

впровадження механізму недержавного фінансування освіти;

розвиток системи підготовки наукових кадрів, заснування нових наукових шкіл та кафедр у провідних вищих навчальних закладах з урахуванням потреб науки та виробництва і нових напрямів їх розвитку;

стимулювання розвитку системи професійно-технічної підготовки та перепідготовки кадрів за потребами галузей економіки та з урахуванням зміни технологічного укладу;

зменшення дефіциту кваліфікованих кадрів у високотехнологічних галузях і найважливіших сферах економіки та збільшення сукупної пропозиції робочої сили на українському ринку праці з урахуванням досвіду розвинутих держав світу.

Стимулювати залучення кваліфікованих кадрів можливо лише за умови реалізації ефективної політики зайнятості, створення робочих місць та подолання відставання від розвинутих країн в оплаті праці. Україна повинна забезпечити перехід від використання дешевої до переважно високооплачуваної робочої сили.

Впровадження ефективних технологій

Підвищення технологічного рівня внутрішнього виробництва згідно із стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності на 2011-2021 роки дасть змогу розробити і впровадити новітні технології у таких сферах:

інформаційно-комунікаційні системи;

технології виробництва програмного забезпечення;

оптимізація бізнес-процесів із застосуванням ІТ-технологій;

технології розподілення, обчислень і систем;

технології створення електронної компонентної бази;

технології обробки, зберігання, передавання і захисту інформації;

технології створення інтелектуальних систем навігації і управління;

біо-інформаційні технології;

індустріальні новітні технології, наноструктурні системи і наноматеріали;

технології створення біосумісних матеріалів;

технології створення мембран і каталітичних систем;

технології створення і обробки полімерів і еластомерів;

технології створення функціональних кристалів і обробки кристалічних матеріалів;

технології створення і обробки надтвердих композиційних і керамічних матеріалів;

нанотехнології і наноматеріали із заданими властивостями;

технології синтезу і спікання нанокристалічних порошків тугоплавких сполук;

нові процеси отримання та обробки металевих матеріалів;
технології мехатроніки і створення мікросистемної техніки та самовідтворювальних систем;
технології виробництва та використання вуглецевого конструкційного волокна;
створення перспективних неядерних озброєнь і систем управління ними;
транспортні та авіаційно-космічні технології;
технології створення нових поколінь ракетно-космічної, авіаційної і морської техніки;
технології створення і управління новими видами транспортних систем;
технології створення енергоефективних двигунів і рушіїв для транспортних систем;
технологія контактної-стикового зварювання надміцних рейок швидкісних залізниць;
технології створення комплексу устаткування та механізмів для будівництва і ремонту залізничних шляхів з необмеженою довжиною зварювальних рейок;

енергетика і енергозбереження

технології безпечної атомної енергетики, ядерної промисловості, безпечного поводження з радіоактивними відходами і відпрацьованим ядерним паливом;
технології водородної енергетики і виробництва нових моторних палив;
технології екологічно безпечного використання газогідратів у промислових масштабах;
технології використання нових і поновлюваних джерел енергії, інтегровані системи енергопостачання з використанням енергії вітру, сонця та потужних енергонакопичувачів;
технології створення енергозберігаючих систем на усіх фазах промислового циклу для енергоємних галузей промисловості;
технології виробництва палива і енергії з органічних відходів;

раціональне природокористування

технології моніторингу і прогнозування стану атмосфери і гідросфери;
технології оцінки ресурсів і прогнозування стану літосфери і біосфери;
технології зниження ризику і зменшення наслідків природних і техногенних катастроф;
технології переробки і утилізації техногенних утворень і відходів;
технології екологічно безпечної розробки родовищ і видобутку корисних копалин;

живі системи та організми

технології біоінженерії;
біокаталітичні, біосинтетичні і біосенсорні технології;
нові технології і методи медичної діагностики і лікування з використанням біо- і нанотехнологій;
біомедичні і ветеринарні технології захисту людини і тварин;

технології екологічно безпечного ресурсозберігаючого виробництва продуктів харчування і переробки сільськогосподарської сировини;

клітинні технології.

За кожним напрямом необхідно розробити державні цільові програми на довгостроковий період (наприклад, до 2030 року), потрібний для розроблення, впровадження і вдосконалення технологій шостого і сьомого укладу, з відповідною організаційною та/або фінансовою підтримкою. При цьому об'єктом програмного управління повинна стати технологічна база виробничого сектору в цілому, а не окремої галузі або регіону.

Екологізація та підвищення енергоефективності економіки

Для визначення на середньо- та довгострокову перспективу стратегічних завдань з розвитку внутрішнього виробництва і розроблення в сучасних умовах промислової, енергетичної, екологічної та економічної політики в цілому необхідно визначити напрями екологізації та підвищення енергоефективності виробництв, що відповідають цілям Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

Екологізація виробництва передбачає впровадження ресурсозберігаючих та екологічно безпечних техніко-екологічних процесів, методів раціонального управління природно-ресурсним потенціалом, у результаті використання якого буде забезпечено охорону навколишнього природного середовища і створення сегментів "зеленої" економіки.

Основні напрями екологізації виробництва:

збільшення корпоративних і бюджетних витрат на екологічні інновації для очищення у повному обсязі викидів забруднюючих речовин та відходів у повітря та водні об'єкти, зменшення обсягу нераціонально використаних енергії і матеріалів;

розвиток бізнесу у сфері природоохоронних технологій;

розроблення економічних механізмів, спрямованих на зменшення забруднення навколишнього природного середовища;

запровадження економічних стимулів з метою створення нових підприємств, на яких застосовуються сучасні екологічно прийнятні технології утилізації та/або використання відходів як вторинної сировини;

запровадження економічних механізмів та інструментів відновлення порушених екосистем, здійснення суб'єктами господарювання у сфері природокористування відновлювальних заходів;

удосконалення методик проведення екологічної оцінки наслідків господарської діяльності, посилення екологічного моніторингу, поетапне приведення норм екологічної безпеки у відповідність із європейськими стандартами;

забезпечення державної підтримки проектів, спрямованих на поліпшення стану природного навколишнього середовища.

Підвищення енергоефективності економіки

Реалізація політики енергозбереження та підвищення енергоефективності виробництва спрямована на збільшення питомої ваги новітніх енергозберігаючих технологій і зростання ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів, а отже, зменшення до 2015 року порівняно з 2008 роком на 20 відсотків енергоемності валового внутрішнього продукту і виробництва відповідних видів продукції.

Основні напрями підвищення енергоефективності виробництва:

підвищення енергоефективності та коефіцієнта корисної дії енергетичного та технологічного обладнання, машин, механізмів;

підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів шляхом посилення режиму економії та вдосконалення системи їх обліку;

впровадження матеріало- та енергозберігаючих, безпечних і екологічно чистих технологій, насамперед в енергоємні галузі промисловості та галузі, внаслідок діяльності яких забруднюється навколишнє природне середовище;

збільшення кількості відновлюваних джерел енергії, що використовуються;

запровадження механізмів економічного стимулювання, реконструкції, модернізації та будівництва нових виробничих об'єктів із застосуванням енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

адаптація національного законодавства у сфері енергоефективності та енергозбереження до законодавства ЄС.

Реалізація зазначених напрямів потребує формування на рівні підприємств, корпорацій, регіонів та міністерств енергоекологічних проектів і програм, що сприятиме поліпшенню стану середовища життєдіяльності людини, економії природно-ресурсного потенціалу, залученню у господарський оборот різноманітних видів відновлюваних джерел енергії.

Актуальним є формування енергоекологічного ринку шляхом:

розроблення природоохоронних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій і техніки, виробництво енергоефективної та екологічно чистої продукції;

вивчення стану природно-ресурсного потенціалу та навколишнього природного середовища;

забезпечення функціонування екологічної інфраструктури;

надання відповідних інформаційних, консультаційних, юридичних, фінансових та екологічних послуг суб'єктам господарювання.

Підтримка малого та середнього підприємництва

Малий та середній бізнес відіграють важливу роль у розвитку реального сектору економіки, підвищенні рівня зайнятості населення та наповненні внутрішнього ринку товарами номенклатурних груп, до яких не виявляють інтерес представники великого бізнесу.

Необхідно створити сприятливі умови для розвитку малого і середнього бізнесу, збільшити його частку до рівня провідних держав світу.

Пріоритетними напрямами державної політики у сфері розвитку підприємництва є:

зниження витрат, пов'язаних із входженням на ринок нових, насамперед інноваційних підприємств, і виходу з ринку юридичних осіб, що припиняють свою діяльність внаслідок низької конкурентоспроможності;

стимулювання розвитку партнерства корпорацій з підприємствами малого та середнього бізнесу, що забезпечує більшу життєздатність малих і середніх підприємств та підвищення конкурентоспроможності корпорацій;

реструктуризація інфраструктурних монополій, створення механізмів ефективного державного управління природними монополіями;

забезпечення конкуренції і створення ефективних механізмів антимонопольного регулювання;

формування сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату;

удосконалення системи технічного регулювання, системи національних стандартів, формування механізмів добровільної сертифікації і підтвердження відповідності (якості);

сприяння розвитку малого бізнесу, зокрема інноваційного, у сфері новітніх техніки та технологій, створення відповідної інфраструктури і забезпечення розвитку системи мікrokредитування;

сприяння підвищенню рівня підприємницької активності населення, зокрема у сфері надання послуг.

Удосконалення регуляторної політики

Для реалізації кожного етапу розвитку, досягнення визначених цілей необхідно запроваджувати дієві механізми, що здатні забезпечити ефективне функціонування економіки та збереження її ринкового статусу.

Представники бізнес-середовища, громадських об'єднань повинні брати участь у процесі вдосконалення регуляторної політики, що забезпечує створення цілісної системи, сприяє оптимізації адміністративно-правового регулювання економічних відносин.

Необхідно визначити на законодавчому рівні механізми державного регулювання, форми і ступінь державного втручання у господарську діяльність, забезпечити підтримку і умови реалізації таких механізмів та унеможливити створення адміністративних, економічних та організаційних перешкод для провадження господарської діяльності.

Для активізації підприємницьких ініціатив, спрощення умов ведення бізнесу та на виконання завдань Програми економічних реформ відбуваються процеси дерегуляції за всіма напрямками державного регулювання.

Очікувані результати, ефективність Програми

Виконання Програми дасть змогу забезпечити:

створення високорентабельних, менш енергоємних та екологічно чистих виробництв, здатних конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринку;

збільшення у структурі вітчизняної економіки частки високотехнологічних виробництв;

створення нових робочих місць, у тому числі з високими вимогами до кваліфікації фахівців і високим рівнем оплати праці;

запровадження економічних стимулів для організації або розвитку виробничих потужностей, спрямованих на виробництво вітчизняних аналогів імпортованої продукції;

використання у повному обсязі наявних трудових і сировинних ресурсів та виробничих потужностей;

розв'язання окремих соціальних проблем (зниження рівня безробіття, створення нових робочих місць та підвищення рівня доходів населення);

зменшення залежності від імпорту товарів, що дасть змогу в 2013-2015 роках знизити темпи щорічного приросту імпорту товарів до 9-9,5 відсотка;

досягнення у 2013-2015 роках середньорічних темпів приросту експорту не менш як на 7-10 відсотків;

поліпшення зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг (досягнення у 2015 році позитивного сальдо торгівлі товарами та послугами на рівні 1,5-2 млрд. доларів США).

Розрахунок збільшення обсягу виробництва товарів і послуг у результаті активізації інвестиційної діяльності та збільшення завантаження наявних виробничих потужностей на 2015 рік (ефект імпортозаміщення - покриття від'ємного сальдо) визначено в додатку 3.

Обсяги та джерела фінансування

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів підприємств, пенсійних та інших фондів соціального страхування, кредитів, наданих банками та кредитними спілками, коштів населення, іноземних інвестицій, коштів Міжнародного валютного фонду та міжнародної технічної допомоги, а також коштів державного та місцевих бюджетів, які виділяються на умовах державно-приватного партнерства.

Обсяги фінансування Програми уточнюються щороку під час складання проектів державного та місцевих бюджетів на відповідний рік у межах видатків, передбачених головним розпорядником бюджетних коштів.

Строк та етапи виконання Програми

Програма є безстроковою, перший етап виконання - до 2015 року.

Ризики невиконання Програми

До ризиків невиконання Програми належить:

загроза виникнення другої хвилі світової фінансової кризи та її негативний вплив на національну економіку;

посилення політичної нестабільності в державі під час підготовки до чергових виборів та як наслідок зростання рівня недовіри іноземних інвесторів;

низький рівень вкладення коштів у вітчизняну економіку національними інвесторами, у тому числі великими корпораціями;

низький рівень підприємницької активності населення;

недостатні темпи зростання споживчого попиту внаслідок низьких доходів населення;

неприйняття Верховною Радою України законодавчих актів, необхідних для виконання Програми.